

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

І.Б. Туркін, Ю.С. Манжос

АВТОРСЬКЕ ПРАВО У ПРОГРАМНІЙ ІНЖЕНЕРІЇ

Навчальний посібник

Харків «ХАІ» 2012

УДК 347.77:004.43(075.8)
Т88

Рецензенти: д-р техн. наук, проф. С.Ю. Шабанов-Кушнаренко,
д-р техн. наук, проф. Є.А. Фролов

Туркін, І.Б.

Т88 Авторське право у програмній інженерії [Текст]: навч. посіб.
/ І.Б. Туркін, Ю.С. Манжос. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т
ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2012. – 56 с.

Розглянуто основні складові авторського права у програмній інженерії, а також процедури оформлення свідоцтв на твір і патентів на винахід і корисні моделі. Показано особливості оформлення авторських прав на програми. Подано основні види комп'ютерного піратства і описано методи боротьби з ним.

Для студентів комп'ютерних спеціальностей і фахівців з розроблення програмного забезпечення.

Бібліогр.: 10 назв

УДК 347.77:004.43(075.8)

© Туркін І.Б., Манжос Ю.С., 2012
© Національний аерокосмічний
університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», 2012

ПЕРЕЛІК ВИЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

Авторське право (скор. **АП**, англ. *copyright*) – набір виключних прав, які дають змогу авторам отримати соціальні блага від результатів своєї творчої діяльності.

Авторський договір (АД) – угода, за якою автор або правонаступники передають готовий твір певній особі для використання або ж автор бере на себе зобов'язання створити певний твір і передати його для використання визначеним у договорі способом.

ВОІВ – Всесвітня організація інтелектуальної власності.

Державний реєстр свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір – сукупність офіційних відомостей про реєстрацію авторського права на твір та факт і дату оприлюднення твору (за наявності), що постійно зберігаються на електронному й паперовому носіях.

Державний реєстр договорів, які стосуються права автора на твір, – сукупність офіційних відомостей про реєстрацію договорів, які стосуються права автора на твір, що постійно зберігається на електронному й паперовому носіях.

Договір – договір про патентну кооперацію.

Заявка – сукупність документів, необхідних для державної реєстрації (далі – реєстрація) авторського права або договору, який стосується права автора на твір, або для видачі Установою патенту (деклараційного патенту) на винахід чи деклараційного патенту України на корисну модель.

Заявник – суб'єкт АП або його довірена особа, що подає заявку на реєстрацію АП або договору, який стосується права автора на твір.

Заявка відхилена – заявка про реєстрацію АП на твір, за якою Державним департаментом у певний термін не одержано документ про сплату державного мита за видачу свідоцтва у розмірі та порядку, визначених законодавством, або копію документа, що підтверджує право на звільнення від сплати державного мита за видачу свідоцтва.

ІВ – інтелектуальна власність.

Корисна модель (КМ) – нове і промислово придатне виконання пристрою.

Ліцензія – дозвіл власника патенту (ліцензіара), що видається іншій особі (ліцензіату), використання винаходу (корисної моделі) на певних умовах.

ЛД – ліцензійний договір.

Міжнародна заявка – заявка, яку подано згідно з Договором.

МПК – Міжнародна патентна класифікація.

Настанова – вказівка або порада діяти певним чином.

Особа – фізична або юридична особа.

ОІВ – об'єкт інтелектуальної власності.

ПЗ – програмне забезпечення.

ПК – персональний комп'ютер.

Представник – представник у справах інтелектуальної власності (патентний повірений).

Свідоцтво – документ, що засвідчує авторство (авторське право) на оприлюднений або неоприлюднений твір, а також факт і дату оприлюднення твору (за наявності).

Суб'єкти авторського права – автори творів, зазначених у Законі України про авторське право і суміжні права, їхні спадкоємці та особи, яким автори або їхні спадкоємці передали свої авторські майнові права.

Укрпатент – Державне підприємство «Український інститут промислової власності» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, уповноважений Установою державний заклад для розгляду й проведення експертизи заявок.

Установа – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

ВСТУП

Відповідно до рекомендацій всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) захист програмного забезпечення (ПЗ) здійснюється на підставі авторського права (АП) [4]. Термін дії охорони АП — протягом життя автора (співавторів) і п'ятдесят років після смерті останнього співавтора. В Україні ПЗ захищаються на підставі Закону України про авторське право і суміжні права [7], стаття 4 якого визначає, що ПЗ — це набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, що читає машина і які приводять її в дію для досягнення певної мети або результату. Це поняття охоплює операційну систему і прикладну програму, яку записано або алгоритмічною мовою, або об'єктним кодом, включаючи підготовчі матеріали й аудіовізуальні відображення, одержані під час розроблення.

Критерієм для виникнення АП є оригінальність ПЗ, тобто ПЗ має бути результатом творчої діяльності автора — фізичної або юридичної особи. Форма вираження ПЗ (ідеї, принципи) не охороняється АП, тому алгоритми, мови програмування охороні не підлягають.

Таким чином, ПЗ є суб'єктом виключного права користування, тому правовласник може здійснювати сам, дозволяти або забороняти іншим:

- відтворювати будь-яким способом і в будь-якій формі як фрагменти, так і всю програму в цілому;
- перекладати, адаптувати, переробляти або іншим чином відтворювати отримані результати;
- поширювати в будь-якій формі саму програму або її копії чи фрагменти.

Фізичні та юридичні особи, які отримали ПЗ законним шляхом, можуть здійснювати будь-які дії, пов'язані з його використанням, якщо договором не передбачено інше.

1. ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ АВТОРІВ

Законодавство [7] визначає кримінальну відповідальність за порушення АП, захищає права авторів і надає їм обов'язки.

Авторське право історично виникло внаслідок потреби захистити права авторів літературних і мистецьких творів; сьогодні АП поширюється фактично на будь-які результати творчої діяльності: комп'ютерні програми, бази даних, фільми, фотографії, скульптури, архітектурні проекти, рекламні проспекти, карти і технічні креслення тощо.

Авторське право захищає лише зовнішню форму вираження ідей або інформації, тобто їх «матеріальне втілення», і не використовується для захисту абстрактних ідей, концепцій, фактів, стилів і технік, що можуть

бути використані у творі. Іншими словами, якщо було придумано новий та зручний спосіб зберігання інформації або обміну даними між комп'ютерами й видано брошури, у яких було описано ці способи, то АП захищатиме лише текст брошур, а не винайдені способи.

Через те, що розробка алгоритмів і програм є більше творчістю, ніж ремеслом, на ПЗ поширюється Закон, який конкретизує зміст особистих (немайнових) і майнових прав, що діють від дати публікації відомостей про його видачу.

Права, які надаються суб'єктам права на винаходи, корисні моделі й промислові зразки, заведено поділяти на дві групи: особисті немайнові й майнові права.

До **особистих (немайнових)** належить право автора:

- вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках та при будь-якому публічному використанні твору, якщо це практично можливо;
- забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;
- вибрати псевдонім, зазначати й вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання;
- вимагати збереження цілісності твору й протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі й репутації автора.

До **майнових прав** належать виключні права автора (або іншої особи, яка має АП) на використання твору в будь-якій формі і будь-яким способом, зокрема виключне право дозволяти або забороняти:

- відтворення творів;
- публічне виконання і публічне сповіщення творів;
- публічну демонстрацію і публічний показ;
- будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, а не тією, що здійснила перше оприлюднення;
- переклади творів на інші мови, у тому числі й алгоритмічні;
- перероблення, адаптацію, аранжування та інші змінення творів;
- включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій тощо;
- розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найм або в прокат та шляхом іншого передання до першого продажу примірників твору;
- подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця й у будь-який час за їх власним вибором;
- здавання в майновий найм і (або) комерційний прокат після першого продажу, відчуження іншим способом оригіналу або примірників

аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі, відеограмі або у формі, яку зчитує комп'ютер;

– імпорт примірників творів.

Наведений перелік не є вичерпним.

За Законом [7] виникнення і здійснення авторського й суміжного права не потребує виконання жодних формальностей. Цим Законом встановлено, що особа, яка має АП, для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони АП, який розміщується на кожному примірнику твору і складається з латинської літери С у колі – ©, імені (найменування) особи, яка має АП, і року першої публікації твору.

Особа, яка має АП або будь-яку виключну правомочність на твір, може його зареєструвати в офіційних державних реєстрах. При виникненні спору реєстрація визнається судом як юридична презумпція авторства, тобто вважається дійсною, якщо в судовому порядку не буде доведено інше. Таким чином, реєстрація забезпечує охорону АП. Особа, що має АП, може також надавати іншим дозвіл на використання твору будь-яким одним або всіма відомими способами на основі авторського договору (АД).

Авторський договір вважається укладеним, якщо сторони дійшли угоди щодо всіх суттєвих його умов (спосіб використання, розмір і порядок виплати винагороди, термін дії договору тощо і територія, на яку поширюється передане право).

Порушеннями прав автора твору є:

- дії, що порушують немайнові та майнові права автора;
- піратство;
- плагіат;
- увезення до України примірників твору без дозволу власників АП;
- дії, які створюють загрозу порушення АП;
- дії для свідомого обходу технічних засобів захисту АП;
- підроблення, змінення або вилучення інформації про керування правами без дозволу суб'єктів АП;
- поширення, увезення на територію України, публічне сповіщення творів, з яких без дозволу було вилучено або змінено інформацію про керування правами.

Авторське право виникає внаслідок створення твору та не потребує виконання будь-яких формальностей (презумпція авторства), проте у випадку виникнення судових спорів автор повинен мати свідоцтво про АП на твір, яке надає йому величезні переваги й дає змогу сподіватись на позитивне рішення.

Добровільна реєстрація права авторства дає змогу здобути низку переваг при використанні твору:

1) свідоцтво про державну реєстрацію права автора на твір дає змогу зробити головне – визначити дату створення, що має вирішальне

значення у випадку судового розгляду справи;

2) свідоцтво підтверджує право власності на твір, наявність у автора або іншої особи певного обсягу майнових і немайнових АП;

3) свідоцтво сприяє комерціалізації під час отримання кредиту, внесення під заставу, формування статутного фонду створюваних товариств, оцінювання твору як нематеріального активу;

4) свідоцтво може стати основою для скасування прав на об'єкти промислової власності (наприклад, комбіновані торгові марки, промислові зразки).

Правова охорона надається, якщо винахід:

- є новим (не є частиною рівня техніки);
- має винахідницький рівень (для фахівця явно не залежить від рівня техніки);
- є промислово придатним.

На визнання винаходу (корисної моделі) патентоздатним не впливає розкриття інформації про нього винахідником або особою, яка одержала від винахідника прямо або опосередковано таку інформацію протягом 12 місяців до дати подання заявки до Установи або до дати її пріоритету (якщо його заявлено). При цьому обов'язок доведення обставин розкриття інформації покладається на особу, заінтересовану в застосуванні цієї частини.

Рівень техніки визначається за всіма видами відомостей, які є загальнодоступними в Україні або іноземних державах до дати пріоритету винаходу.

Відомості є загальнодоступними, якщо вони містяться в джерелах інформації, з якими будь-хто має можливість ознайомитися особисто або про зміст яких може дізнатися законним шляхом.

До таких джерел належать:

- опубліковані описи до охоронних документів, опубліковані заявки на винаходи – з дати опублікування;
- вітчизняні видання – з дати підписання до друку;
- інші – з дати видання;
- депоновані рукописи статей, оглядів, монографій та інших матеріалів – з дати депонування;
- звіти про НДР та інша конструкторська, технологічна й проектна документація, що знаходиться в органах НТІ, – з дати надходження в ці органи;
- нормативно-технічна документація (стандарти, ТУ і т. д.) – з дати реєстрації її в уповноважених на це органах;
- матеріали й автореферати дисертацій (до них мають належати й роботи магістрів), які видано на правах рукопису, – з дати надходження в бібліотеку;
- роботи, які прийнято на конкурс, – з дати викладення їх для

ознайомлення, що підтверджено документами;

- джерела інформації, що візуально сприймаються (плакати, проспекти, креслення, схеми, фотознімки, моделі, вироби тощо), – з дати, коли став можливим їх огляд за наявності підтвердження офіційним документом;

- експонати виставок – з дати початку їх показу, що підтверджено офіційним документом;

- усні доповіді, лекції, виступи – з дати, коли було зроблено доповідь, виступ, прочитано лекцію, якщо їх зафіксовано апаратами звукового запису або стенографічно в порядку, встановленому правилами проведення відповідних заходів, що діють на зазначену дату;

- повідомлення через радіо, телебачення, кіно тощо – з дати такого повідомлення, якщо його зафіксовано на відповідному носії інформації в установленому порядку, що діяв на зазначену дату;

- відомості про технічний засіб, що стали відомими внаслідок його використання у виробничому процесі, у продукції, що виготовляється або експлуатується, у тому числі в дослідному зразку, переданому до експлуатації або до іншого введення до господарського обігу, – з дати, зазначеної в офіційному документі, що підтверджує загальнодоступний характер таких відомостей.

Пріоритет винаходу встановлюється за датою надходження до Укрпатенту заявки, що містить усі документи, оформлені відповідно до встановлених вимог, а за відсутності якогось – за датою його надходження.

Пропозиції, що не визнаються винаходами, але є важливими для програмної інженерії: відкриття, наукові теорії та математичні методи; алгоритми і програми для обчислювальних машин.

2. ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

2.1. Загальні положення

Норми про захист прав на конкретні види інтелектуальної власності (ІВ) стосуються усіх об'єктів права ІВ, що захищаються ст. 136 і 137 Кримінального кодексу України.

У статті 136 «Порушення авторських прав» зазначається: «Випуск під своїм ім'ям або інше привласнення авторства на чужий твір науки, літератури та мистецтва, незаконне відтворення або розповсюдження такого твору – караються виправними роботами на строк до двох років або штрафом від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати».

Порушення АП переслідується у кримінальному порядку при вчиненні таких дій, що порушують суб'єктивні права автора або особи, що має АП:

- незаконне використання й відтворення творів та об'єктів суміжних

прав (контрафакція);

- примушення до авторства;
- привласнення авторства (плагіат).

Під поняттям «незаконне використання творів та об'єктів суміжних прав (контрафакція)» передбачається опублікування або інше обнародування твору, його відтворення, розповсюдження, а також увезення в Україну примірників творів без дозволу осіб, які мають авторські або суміжні права.

Примірники творів, виготовлених і розповсюджених із порушенням АП і суміжних прав, є контрафактними. Твір вважається використаним (обнародуваним), якщо його у тій чи іншій формі доведено до відома широкого загалу і він став доступним.

Примушення до авторства полягає у психічному або фізичному впливі на автора з метою примусити його створити відповідний твір (погрозою убивства, заподіяння тілесних ушкоджень або знищення майна щодо самого автора або щодо його близьких родичів). Це може бути і так зване примусове співавторство, коли автора шляхом погрози застосування фізичної сили, використання службової або іншої залежності примушують включити до списку співавторів осіб, які не брали участі у створенні зазначених об'єктів.

Привласнення авторства (плагіат) – це оприлюднення у повному обсязі або частково чужого твору під своїм ім'ям.

Об'єктивна сторона злочину характеризується умислом. Мотиви порушення АП і суміжних прав не мають значення для кваліфікації злочину. Ними можуть бути корисливість, кар'єризм або інша особиста зацікавленість. Якщо ж привласнення авторства пов'язане з крадіжкою самого твору (рукопис, креслення, картина), то відповідальність настає за статтями 136 і 1140 КК України. Суб'єктом цього злочину може бути як службова, так і приватна особа, у тому числі й сам автор, якщо він приховав співавторство іншої особи.

У статті 137 Кримінального кодексу України передбачається відповідальність за порушення прав промислової власності: «Привласнення авторства на чужі відкриття, винахід, корисну модель, промисловий зразок чи раціоналізаторську пропозицію або розголошення без згоди автора змісту винаходу, корисної моделі чи промислового зразка до їх офіційної публікації карається виправними роботами строком до двох років або штрафом до тридцяти мінімальних розмірів заробітної плати».

Кримінально-правовий захист патентних прав передбачено у випадках злочинних посягань на суб'єктивні права авторів об'єктів промислової власності. Об'єктивна сторона цього злочину має такі форми:

- привласнення авторства на чуже відкриття, винахід, корисну модель, промисловий зразок, раціоналізаторську пропозицію;
- розголошення без згоди автора змісту відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка до їх офіційної публікації.

Порушення патентних прав у формі привласнення авторства може

бути вчинене шляхом обманного використання документів і матеріалів про відкриття, винахід, корисну модель, промисловий зразок, раціоналізаторську пропозицію або авторства на користь особи, яка не брала участі у створенні зазначених об'єктів, або примушення до співавторства із зазначеною особою. Таке порушення може здійснюватися шляхом точного або в суттєвих рисах такого відтворення чужого винаходу, корисної моделі, промислового зразка або раціоналізаторської пропозиції.

Розголошення відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, раціоналізаторської пропозиції – це порушення права автора на одержання патенту або диплома. Це може бути розголошення без згоди автора на подання заявки до Установи ознак патентоспроможності зазначених об'єктів, що позбавило автора можливості одержати диплом або патент.

Порушення патентних прав є злочином, якщо його вчинено умисно. Суб'єктом злочину може бути як службова, так і приватна особа, у тому числі й сам автор, якщо він приховав співавторство іншої особи.

Адміністративну відповідальність встановлено за неправомірне використання фірмового найменування, знака для товарів і послуг або будь-якого іншого маркування товару, неправомірне копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а також імітація, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємця, самовільне використання його імені (абзац 1 ч. 1 ст. 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

2.2. Міжнародний захист інтелектуальної власності

Національне законодавство про охорону права ІВ має чинність тільки в межах тієї держави, яка його прийняла [2, 4]. Виникає можливість використовувати за кордоном зазначені результати без дозволу їх власника і без виплати належної винагороди. Такий стан не міг задовольнити суб'єктів прав ІВ. Тому вже з кінця XIX століття укладалися міжнародні угоди, за якими передбачалася охорона прав на результати творчої діяльності. Такі угоди хоча й не завжди досягали поставленої мети, проте були іноді досить ефективними, доцільними й виправданими. Так склалася міжнародна система охорони ІВ.

Сьогодні найбільш авторитетною організацією є Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) [1], яку засновано ще в 1883—1886 рр., коли було прийнято Паризьку конвенцію про охорону промислової власності й Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів. У Стокгольмі 14 липня 1967 р. було підписано конвенцію про утворення ВОІВ. Вона набрала чинності 1970 р., а в грудні 1974 р. ВОІВ набула статусу спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй. Україна є членом ВОІВ.

У конвенції перед ВОІВ поставлено такі завдання:

- сприяти охороні ІВ у світі шляхом співробітництва між державами та у взаємодії з будь-якою іншою міжнародною організацією;
- забезпечувати адміністративне співробітництво між створеними союзами з галузі охорони ІВ.

Відповідно до законодавства багатьох країн і міжнародних угод винаходом визнається така нова ідея, яка дає змогу на практиці вирішити конкретну проблему в галузі техніки. Для того щоб така ідея стала об'єктом правової охорони (стала патентоспроможною), вона має відповідати певним вимогам: бути новою, тобто ще ніде не опублікованою, і не використовуватися. Ідея має бути неочевидною, тобто вона не повинна бути звичайним інженерним рішенням фахівця. І нарешті, ідея має стосуватися вирішення проблеми і бути придатною для застосування в промисловості, тобто цю ідею можна впровадити промисловим шляхом.

Патент [1] – це техніко-юридичний документ, що містить опис винаходу, на підставі якого фахівець може визначене в документі рішення використати. Патент видається урядовим органом тієї держави, куди подано заявку, і має чинність у межах цієї держави. Патент встановлює такий правовий режим, відповідно до якого запатентований винахід можна використати (виготовити, застосувати, ввезти тощо) тільки патентовласником або з його дозволу. Патентну охорону винаходу в більшості країн обмежено терміном 20 років.

Законодавство будь-якої країни регулює відносини тільки цієї країни. Отже, патент, реєстрація знака або промислового зразка мають чинність тільки у певній країні [8]. Якщо ж власник бажає одержати правову охорону в кількох країнах, він має її одержати в кожній із них окремо.

Паризька конвенція про охорону промислової власності утворила Міжнародний союз з охорони промислової власності [2]. Мета Союзу – забезпечити одержання правової охорони своїм громадянам і юридичним особам у зарубіжних країнах. Кожна країна-учасниця Конвенції надає громадянам інших країн-учасниць таку саму охорону, як і власним громадянам. Правова охорона поширюється також і на громадян держав, які не є учасницями Конвенції, якщо вони мають місце проживання або промислове чи торгове підприємство в країні, що є членом Конвенції.

Важливим є правило Конвенції про право пріоритету на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки тощо, у якому зазначається, що правильно оформлена заявка, яку подано в одній із країн-членів Конвенції протягом певного терміну (12 місяців стосовно патентів і моделей і 6 місяців стосовно промислових зразків), при поданні цієї ж заявки в іншій країні-члені Паризького союзу визначається пріоритетом за першою поданою заявкою. Якщо заявник протягом зазначеного строку забажає подати заявку на цей самий винахід або інший об'єкт промислової власності в кілька країн-членів Паризького союзу, то він має право просити визнати за ним пріоритет в усіх країнах за першою поданою ним заявкою в

першій країні-члені Паризького союзу. Тобто ці пізніше подані заявки будуть мати пріоритет (звідси термін "право пріоритету") стосовно тих заявок, які могли би бути подані в зазначений строк на такі самі винахід, корисну модель, промисловий зразок, товарний знак тощо іншими особами. Однією з важливих переваг положення є те, що коли заявник забажає одержати охорону в кількох країнах, він не зобов'язаний подавати всі заявки одночасно, оскільки в його розпорядженні є 12 або 6 місяців.

У Конвенції встановлено низку правил для всіх учасників.

Патенти проголошено незалежними, тобто патент, виданий в одній із країн-учасниць Конвенції, має чинність лише в межах тієї країни, у якій його видано. Видача патенту певною країною ніякою мірою не зобов'язує інші країни-учасниці Конвенції видавати такий саме патент на такий саме винахід. Для одержання правової охорони винаходу в певній конкретній країні необхідно подати заявку й одержати патент у цій країні. Проте якщо в одній із країн-учасниць Конвенції у видачі патенту буде відмовлено або виданий патент буде визнано недійсним, то цей юридичний факт сам по собі не зумовлює таких саме дій в іншій країні-учасниці Конвенції. Винахідник має право бути названим як автор винаходу в патенті.

Важливим є положення Конвенції за яким у видачі патенту не може бути відмовлено або виданий патент бути визнано недійсним на тій підставі, що продаж запатентованого виробу або виробу, виготовленого запатентованим способом, підпадає під заборону або обмеження, встановлені національним законодавством.

У разі невикористання запатентованого об'єкта промислової власності протягом терміну, встановленого національним законодавством, кожна країна має право видати примусову ліцензію. Умови й порядок її видачі встановлюються національним законодавством.

Фірмові найменування підлягають правовій охороні в кожній країні-учасниці Конвенції без обов'язкової подачі заявки або реєстрації.

Кожна країна-учасниця Конвенції зобов'язана вживати відповідних заходів проти прямого або побічного використання вказівок щодо походження продукту або стосовно виробника цього продукту, якщо вони не відповідають дійсності, уводять споживача в оману, та забезпечити ефективний захист від недобросовісної конкуренції.

2.3. Повноваження, які надає власникові патенту право власності на винахід

Право власності на винахід [3], що засвідчується патентом, надає його власнику такі самі повноваження, що й право власності на будь-який інший об'єкт, який чинним законодавством визнано товаром і тому може бути об'єктом будь-яких цивільних угод. Зокрема, у власника патенту є

можливість вибрати будь-яку форму підприємницької діяльності щодо організації використання свого винаходу:

- розпочати власне виробництво продукту, який виготовлено із застосуванням запатентованого винаходу, та його збут;
- внести право власності на запатентований винахід або право на його використання як свій внесок в статутний фонд підприємства, що створюється або вже діє, тобто використати зазначені права як інвестицію;
- передати свої права на винахід.

Патент надає його власнику виключне право використовувати винахід за своїм розсудом за умови, що таке використання не порушує прав інших власників патентів [10].

Право власника патенту має назву виключного тому, що власник є єдиною особою, якій законодавством дозволено використовувати винахід, доки інші особи не одержать на це дозвіл від власника,

Використанням винаходу або корисної моделі визнаються такі дії:

- виготовлення продукту із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі) і застосування такого продукту, пропонування для продажу, у тому числі через Інтернет, продаж, імпорт (увезення) та інше введення його до господарського обігу або зберігання такого продукту в зазначених цілях;
- застосування процесу, що охороняється патентом, або пропонування його для застосування в Україні, якщо особа, яка пропонує цей процес, знає про заборону його застосування без згоди власника патенту або, виходячи з обставин, це і так є очевидним.

Продукт визнається виготовленим із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі), якщо при цьому використано кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу (корисної моделі), або еквівалентну їй ознаку.

Виготовлення – це виробництво для комерційних цілей продукту, виготовленого із застосуванням запатентованого винаходу, навіть якщо цей продукт тимчасово не реалізується, наприклад, накопичується з метою подальшого продажу.

Процес, що охороняється патентом, визнається застосованим, якщо використано кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу, або еквівалентну їй ознаку.

Застосування – усі випадки використання продукту на виробництві для комерційних цілей.

Увезення – імпортування на територію України продукту, навіть не призначеного для використання в Україні.

Зберігання – накопичення продукту з метою подальшого введення до господарського обігу.

Пропонування для продажу – рекламування продукту.

Продаж – комерційна діяльність з метою реалізації продукту.

Патент надає його власнику виключне право забороняти іншим особам використовувати винахід (КМ) без його дозволу, за винятком випадків, коли таке використання не визнається згідно із законом порушенням прав, що надаються патентом. Виключне право надає можливість обмежувати права інших осіб при використанні винаходу.

Законодавством не визнається порушенням виключного права власника патенту на винахід жодна із таких дій:

- уведення до господарського обігу продукту, виготовленого будь-якою особою, що придбала його без порушення прав власника, із застосуванням запатентованого винаходу або корисної моделі;

- використання з комерційною метою винаходу будь-якою особою, яка придбала продукт, виготовлений із застосуванням запатентованого винаходу, і не могла знати, що цей продукт було виготовлено або введено до обігу з порушенням прав, що надаються патентом. Проте після одержання відповідного повідомлення власника прав зазначена особа повинна припинити використання продукту або відшкодувати власнику прав відповідні збитки, розмір яких встановлюється відповідно до законів або за згодою сторін;

- використання винаходу на умовах примусової ліцензії з дозволу Уряду в інтересах суспільства й національної безпеки;

- застосування винаходу на правах попереднього користування;

- використання винаходу для власних потреб без комерційної мети;

- використання винаходу (корисної моделі) виключно для потреб транспортного засобу іноземної держави, коли цей засіб опинився в повітряному просторі, водах або на території України випадково або тимчасово.

2.4. Пільги суб'єктів інтелектуальної власності при захисті їхніх прав

При захисті своїх суб'єктивних прав автори та інші особи, яким належать права на ІВ, користуються певними пільгами.

Цивільний процесуальний кодекс України надає позивачам за позовами, що випливають із АП, права на відкриття, винахід, КМ, промисловий зразок та раціоналізаторську пропозицію, право звертатися до суду за місцем проживання. Суд може допустити його негайне виконання у випадку присудження винагороди авторам за використання творів у галузі науки, літератури й мистецтва, а також інших об'єктів права ІВ, на які видано документи.

Відповідно до ст. 374 ЦПК України при недостатності стягненої з боржника суми для задоволення вимог у першу чергу задовольняються вимоги щодо виплати винагороди за використання творів у галузі науки, літератури й

мистецтва, а також інших об'єктів ІВ, що мають охоронні документи.

Певні пільги для захисту інтересів суб'єктів права на промислову власність передбачено в Кодексі законів про працю. За працівником, який створив винахід, КМ, промисловий зразок або вніс раціоналізаторську пропозицію, що зумовило змінення технічних норм і розцінок, зберігаються попередні розцінки протягом шести місяців від дати початку їх впровадження. Попередні розцінки зберігаються і в тих випадках, коли автор зазначених об'єктів ІВ раніше не виконував роботу, норми й розцінки на яку змінено у зв'язку з їх впровадженням, і його було переведено на цю роботу після їх впровадження.

За іншими працівниками, які допомогли авторові у впровадженні винаходу, КМ, промислового зразка або раціоналізаторської пропозиції, попередні розцінки зберігаються протягом трьох місяців (ст. 91 Кодексу законів про працю України).

Трудове законодавство України проголошує: за працівниками-авторами зберігається середній заробіток при звільненні від основної роботи для участі у впровадженні винаходу, КМ, промислового зразка або раціоналізаторської пропозиції на тому ж підприємстві, в установі, організації.

Власники патентів України на винаходи, КМ, які передають право власності на винахід, корисну модель до Фонду винаходів України, звільняються від сплати зборів за видачу патенту без проведення експертизи по суті, у тому числі за підтримання чинності патенту протягом п'яти років дії.

2.5. Обов'язки і обмеження прав власника патенту

Права власника патенту на винахід можуть бути обмежені у таких випадках [10]:

- формулу винаходу буде переглянуто у зв'язку з наявністю в ній ознак, яких не було в поданій заявці на видачу патенту;

- у власника патенту виникне необхідність одержати дозвіл на використання винаходу, який належить власнику раніше виданого патенту, якщо його винахід призначено для досягнення іншої мети або він має значні техніко-економічні переваги і не може використовуватись без порушення прав власника раніше виданого патенту;

- винахід не використовується або недостатньо використовується в Україні протягом трьох років, починаючи від дати публікації відомостей про видачу патенту, або від дати, коли використання винаходу було припинено без поважних причин. У цьому разі власник патенту повинен укласти ліцензійний договір з будь-якою особою, яка має бажання і виявить готовність використовувати такий винахід;

- суспільні інтереси та інтереси національної безпеки потребують використання винаходу без згоди власника.

Власник патенту повинен сплачувати відповідні збори за підтримання чинності патенту і добросовісно користуватися виключним правом, що випливає з патенту, тобто не завдавати шкоди іншим фізичним і юридичним особам, навколишньому середовищу, інтересам суспільства, національній безпеці тощо.

Власник патенту зобов'язаний надати дозвіл (видати ліцензію) на використання винаходу власнику пізніше виданого патенту в таких випадках:

- винахід останнього призначено для досягнення іншої мети;
- винахід власника патенту, виданого пізніше, має значні техніко-економічні переваги і не може використовуватися без порушення прав першого власника,

Дозвіл надається в обсязі, необхідному для використання винаходу власником патенту, який такий дозвіл затребував. Так само власник пізніше виданого патенту зобов'язаний надати дозвіл на використання свого винаходу власнику раніше виданого патенту, якщо його винахід є більш досконалим або його призначено для досягнення тієї самої мети.

2.6. Захист прав патентовласника

Будь-яке посягання на права власника патенту, передбачені Законом [10], вважається порушенням прав власника патенту, що тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством України про промислову власність. Це може бути неправомірне використання винаходу, КМ або промислового зразка, порушення особистих немайнових прав тощо.

На вимогу власника патенту таке порушення має бути припинено, а порушник зобов'язаний відшкодувати власнику патенту заподіяні збитки. Вимагати відновлення порушених прав власника патенту може також особа, яка придбала ліцензію, якщо інше не передбачено ЛД.

Будь-які спори, що виникають у зв'язку із застосуванням законодавства про промислову власність, вирішуються в суді. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у зв'язку із застосуванням Закону України про охорону прав на винаходи (корисні моделі).

Суди відповідно до їх компетенції розв'язують спори про таке:

- авторство на винахід (корисну модель);
- установлення факту використання винаходу (корисної моделі);
- установлення власника патенту;
- порушення прав власника патенту;
- укладення й виконання ліцензійних договорів;
- право попереднього користування;
- компенсації.

Суди розглядають також усі інші спори, пов'язані з охороною прав патентовласників, що надаються законодавством про промислову власність.

3. ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І ДОГОВОРІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

3.1. Загальні положення

У Законі [5] визначено процедуру подання заявок на реєстрацію АП і договорів, які стосуються права автора на твір, їх розгляду, державної реєстрації, публікації відомостей про цю реєстрацію, видачі свідоцтв про реєстрацію АП на твір, а також ведення Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію АП на твір і Державного реєстру договорів, що стосуються права автора на твір. Ця процедура здійснюється Установою в особі Державного департаменту інтелектуальної власності, яка діє у складі зазначеного Міністерства (далі – Державний департамент).

Заявку на реєстрацію до Державного департаменту подає заявник.

Державний департамент виконує такі дії:

- приймає заявки, подані на реєстрацію, та розглядає їх;
- приймає рішення про реєстрацію АП на твір, про реєстрацію договору, який стосується права автора на твір, або обгрунтоване рішення як про відмову в реєстрації АП на твір, так і про відмову в реєстрації договору, що стосується права автора на твір;
- вносить відомості про реєстрацію АП на твір і відомості про реєстрацію договорів, які стосуються права автора на твір, до Державного реєстру;
- надсилає за зазначеною в заяві адресою рішення про реєстрацію АП на твір або про реєстрацію договору, який стосується права автора на твір, або обгрунтоване рішення як про відмову в реєстрації АП, так і про відмову в реєстрації договору, який стосується права автора на твір;
- видає свідоцтво;
- готує й публікує в своєму офіційному бюлетені визначені ним відомості про реєстрацію АП і договорів, які стосуються права автора на твір;
- може доручати закладам, які належать до державної системи правової охорони інтелектуальної власності, виконання окремих завдань, визначених цим Порядком, відповідно до їх спеціалізації;
- вносить зміни до заявки за ініціативою заявника;
- видає дублікат свідоцтва;
- вносить зміни до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію АП на твір і здійснює виправлення очевидних помилок з ініціативи автора;
- вносить зміни до Державного реєстру договорів, які стосуються права автора на твір, і здійснює виправлення очевидних помилок з ініціативи особи, яка має АП.

3.2. Документи, які потрібні для реєстрації авторського права й договору щодо права автора на твір

Заявка на реєстрацію АП на твір обов'язково повинна містити:

- заяву за затвердженою формою, викладену українською мовою;
- примірник твору (оприлюднений або неоприлюднений) у матеріальній формі, визначеній пунктом 15 цього Порядку;
- документ, що свідчить про факт і дату оприлюднення твору;
- документ про сплату збору за підготовку до реєстрації АП на твір або копію документа, що підтверджує право на звільнення від сплати;
- документ про сплату державного мита за видачу свідоцтва або копію документа, що підтверджує право на звільнення від сплати мита за видачу свідоцтва; зазначений документ подається до Державного департаменту після одержання заявником рішення про реєстрацію АП;
- довіреність, оформлену в установленому порядку, якщо заявка від імені автора або його спадкоємця подається довіреною особою, або копію довіреності, яку засвідчено відповідно до законодавства;
- документ, що засвідчує перехід у спадщину майнового права автора (якщо заявка подається спадкоємцем автора).

Заявка на реєстрацію договору, який стосується права автора на твір, обов'язково повинна містити:

- заяву за формою, затвердженою Державним департаментом;
- примірник твору у матеріальній формі;
- примірник АД, що засвідчує передачу (відчуження) майнового права або передачу права на використання твору; якщо передачу (відчуження) майнових прав або права на використання твору здійснює особа, яка має виключне майнове право на твір, але не є автором, до заявки додається документ, що підтверджує її виключне майнове право;
- документ про сплату збору за підготовку до реєстрації договору, який стосується права автора на твір, або копію документа, що підтверджує право на звільнення від сплати збору;
- довіреність, оформлену в установленому порядку, якщо заявка від імені суб'єкта АП подається довіреною особою, або копію довіреності, засвідчену відповідно до законодавства.

До заяви на реєстрацію АП на комп'ютерну програму крім перелічених документів додається настанова щодо використання ПЗ.

До заяви на реєстрацію АП на базу даних також додається настанова щодо використання бази даних і опис структури бази даних.

Заява підписується автором або особою, яка має АП. Заява від імені юридичної особи підписується особою, яка має на це повноваження. Підпис складається з повного найменування посади особи, яка підписує

заяву, особистого підпису, ініціалів, прізвища, дати та скріплюється печаткою.

У разі коли комп'ютерну програму або БД створено у співавторстві, у заяві зазначається прізвище, ім'я та по батькові кожного автора. Відносини співавторів визначаються в укладеній між ними угоді. Право на підпис документів, що подаються до Державного департаменту, може бути надано одному із співавторів за наявності відповідної довіреності від інших співавторів.

Документи, що додаються до заяви, оформлюються таким чином, щоб їх можна було безпосередньо копіювати й зберігати протягом терміну дії АП.

Автор або особа, яка має АП, несе відповідальність за достатність і достовірність інформації, наведеної у заявці з реєстрації АП на твір.

За достовірність інформації, наведеної у заявці про реєстрацію договору, що стосується права автора на твір, відповідальність несе автор або особа з АП.

Автор або особа з АП самостійно вирішує, який обсяг твору потрібно подати у складі заявки на реєстрацію для його ідентифікації, тобто для того, щоб відрізнити цей твір від інших творів.

Заявник має право з власної ініціативи подати клопотання про внесення змін до поданої ним заявки (крім примірника твору). Ці виправлення й уточнення не враховуються, якщо вони надійшли до Державного департаменту після винесення рішення про реєстрацію АП або договору, який стосується права автора на твір. За подання клопотання про внесення з ініціативи заявника змін до заявки сплачується відповідний збір.

3.3. Вимоги до оформлення матеріальної форми твору

Залежно від того, щодо якого об'єкта АП подано заявку на реєстрацію, примірник твору подається у такій матеріальній формі [6]:

– комп'ютерна програма – у вигляді коду (фрагментів коду) програми в обсязі, необхідному для її ідентифікації; заявник самостійно вирішує, які фрагменти програми передати на зберігання, і має право вилучати з поданих фрагментів коду місця, які, на його думку, не слід висвітлювати;

– база даних – у формі, визначеній для подання відповідного об'єкта АП, що є складовою частиною бази даних.

3.4. Розгляд заявки на твір

Заявка про реєстрацію АП або договору, який стосується права автора на твір, приймається до розгляду після одержання Державним

департаментом усіх необхідних документів. Розгляд заявки і прийняття рішення про реєстрацію АП на твір і реєстрацію договору, що стосується АП, здійснюється протягом місяця від дати надходження заявки до Департаменту.

Під час розгляду заявки Державний департамент не проводить експертизу твору й не встановлює факт виникнення авторства. Державний департамент може надсилати заявнику запити щодо надання додаткових документів, потрібних для прийняття відповідного рішення у разі виникнення сумніву щодо вірогідності інформації, яку містять подані документи. У цьому разі відповідне рішення приймається в двотижневий термін від дати надходження додаткових документів, але не пізніше двох місяців від дати одержання заявником запиту.

Якщо заявка відповідає вимогам, то заявнику надсилається відповідне рішення про реєстрацію. В іншому випадку заявнику надсилається обґрунтоване рішення про відмову в реєстрації. При цьому документи, подані заявником на реєстрацію, йому не повертаються.

Заявник повинен у тримісячний термін від дати одержання рішення про реєстрацію АП на твір подати до Державного департаменту документ, що підтверджує сплату державного мита за видачу свідоцтва, або копію документа, що підтверджує право на звільнення від сплати державного мита за видачу свідоцтва, інакше заявка вважається відхиленою і реєстрація АП та публікація відомостей про реєстрацію АП Державним департаментом не проводяться.

3.5. Державні реєстри свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір і договорів, які стосуються права автора на твір

На підставі рішення про реєстрацію АП на твір та за наявності документа про сплату державного мита за видачу свідоцтва або копії документа, що підтверджує право на звільнення від сплати державного мита за видачу свідоцтва, відомості про реєстрацію АП на твір заносяться до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію АП на твір. Порядок ведення цього реєстру визначається Державним департаментом.

На підставі рішення про реєстрацію договору, що стосується АП, відомості про його реєстрацію заносяться до Державного реєстру договорів. Після цього в офіційному бюлетені публікуються відомості про реєстрацію АП на твір та про реєстрацію договору, що стосується права автора на твір.

Запис про реєстрацію АП на твір, що заносяться до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію АП на твір, містить такі відомості:

- номер заявки на реєстрацію АП на твір;
- дата подання заявки на реєстрацію АП на твір;

- номер реєстрації АП, який є номером свідоцтва;
- дата реєстрації АП на твір;
- дата публікації відомостей про видачу свідоцтва та номер офіційного бюлетеня;
- відомості про сферу творчої діяльності, до якої належить твір;
- об'єкт АП, до якого належить твір;
- вид і повна назва твору (скорочена, якщо така є);
- альтернативна назва твору (за наявності);
- дані про походження твору (похідний, непохідний);
- дані про створення твору (за службовим завданням, за договором, з власної ініціативи);
- прізвище, ім'я та по батькові автора (авторів) твору, дата його (їх) народження, повна поштова адреса;
- дані про те, як автор буде згадуватися в офіційних публікаціях Державного департаменту (під власним ім'ям, анонімно чи під псевдонімом);
- вихідні дані оприлюдненого твору (за наявності).

Автор твору має право заборонити згадувати своє ім'я в офіційному бюлетені Державного департаменту і каталозі державних реєстрацій АП, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом.

Автор твору має право вимагати зазначення в офіційному бюлетені Державного департаменту і каталозі державних реєстрацій АП псевдоніма замість справжнього імені.

Запис про реєстрацію договору, який стосується права автора на твір, що заноситься до Державного реєстру договорів, які стосуються права автора на твір, містить такі відомості:

- номер і дата подання заявки на реєстрацію договору з АП;
- номер і дата реєстрації договору з АП;
- дата публікації про видачу рішення й номер офіційного бюлетеня;
- відомості про сферу творчої діяльності, до якої належить твір;
- об'єкт АП, до якого належить твір;
- вид і повна назва твору (скорочена, якщо така є);
- прізвище, ім'я та по батькові автора (авторів) твору, дата його (їх) народження, повна поштова адреса;
- назва, номер і дата підписання договору з АП;
- прізвище, ім'я та по батькові фізичної (фізичних) особи (осіб) або повне офіційне найменування юридичної (юридичних) особи (осіб) – сторін договору та їхні коди згідно з ЄДРПОУ, повні поштові адреси;
- обсяг переданих прав;
- термін дії договору з АП;
- роз'яснення щодо території дії договору з АП.

Під час ведення Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію АП на твір і Державного реєстру договорів з АП до них можуть бути занесені

відомості щодо такого:

- змінення прізвища, ім'я та по батькові автора (авторів) твору;
- змінення складу авторів;
- змінення прізвища, ім'я та по батькові фізичної особи або повного офіційного найменування юридичної особи, яка має АП на твір, та/або її адреси;
- визнання реєстрації недійсною;
- передання (відчуження) майнових прав на твір;
- змінення у відомостях про передання (відчуження) майнових прав;
- надання дозволу на використання твору;
- змінення у відомостях про надання дозволу на використання твору;
- видача дублікату свідоцтва;
- виправлення явних помилок (граматичних, синтаксичних, інформаційних тощо).

3.6. Видача свідоцтва

Видача свідоцтва здійснюється у місячний термін від дати реєстрації. Свідоцтво видається автору (особі з АП) безпосередньо або надсилається на адресу, зазначену в заяві. У разі наявності декількох авторів свідоцтво може бути видане кожному за умови пред'явлення документа про сплату державного мита за видачу кожного свідоцтва.

4. ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ВИНАХОДІВ І КОРИСНИХ МОДЕЛЕЙ

У зв'язку з тим, що в українському законодавстві не передбачено можливості реєстрації комп'ютерних програм як винаходів чи корисних моделей, у деяких випадках доцільно реєструвати пристрої, які апаратно реалізують розроблені алгоритми, як винаходи чи корисні моделі [6]. В інших випадках можна реєструвати не тільки пристрій, але й спосіб оброблення даних.

4.1. Єдність винаходу (корисної моделі)

Заявка на винахід має стосуватися одного винаходу або групи винаходів, пов'язаних єдиним винахідницьким задумом. Група винаходів визнається пов'язаною єдиним винахідницьким задумом, якщо має місце технічний взаємозв'язок між цими винаходами, що виражається однією або сукупністю однакових чи відповідних суттєвих ознак, які визначають внесок кожного із заявлених винаходів, що розглядаються в сукупності.

Визначення того, чи є група винаходів настільки взаємозв'язаною, що вона утворює єдиний винахідницький задум, має проводитися незалежно від того, заявляються ці винаходи в окремих пунктах чи як альтернатива в одному пункті формули винаходу.

Вимога єдності дотримується, якщо заявка стосується:

- одного винаходу, тобто одного нового продукту або способу застосування раніше відомого продукту або способу за новим призначенням;

- одного винаходу, що є розвитком або уточненням окремих конкретних варіантів його здійснення та не супроводжується заміною або вилученням окремих ознак, наведених у незалежному пункті формули;

- групи винаходів, які пов'язані єдиним винахідницьким задумом.

Вимозі єдності відповідає група винаходів, якщо заявка стосується:

- винаходів, один з яких призначено для одержання (виготовлення) іншого, наприклад пристрій і спосіб одержання (виготовлення) зазначеного пристрою або речовини в цілому чи їх частин;

- винаходів, один з яких призначено для здійснення іншого;

- винаходів, один з яких призначено для використання іншого (в іншому), наприклад спосіб або пристрій та його частина; спосіб і речовина, яку призначено для використання в цьому способі; використання пристрою за новим призначенням та спосіб його застосування відповідно до цього нового призначення; застосування пристрою за новим призначенням і пристрій або композиція, складовою частиною яких є ці винаходи, тощо;

- винаходів, що є об'єктами одного виду, однакового призначення і забезпечують одержання одного й того самого технічного результату.

Заявка на КМ повинна стосуватися однієї КМ.

Вимога єдності КМ визнається дотриманою у таких випадках:

- заявка стосується однієї КМ, тобто одного пристрою;

- заявка стосується однієї КМ, яка є розвитком або уточненням окремих конкретних варіантів її здійснення, що не супроводжується зміненням або вилученням окремих ознак, наведених у незалежному пункті формули.

4.2. Оформлення документів

Заявка повинна містити:

- заяву про видачу патенту (деклараційного патенту) України на винахід або деклараційного патенту України на корисну модель (КМ);

- опис винаходу (корисної моделі);

- формулу винаходу (корисної моделі);

- креслення (якщо на них є посилання в описі);

- реферат.

Документи заявки, а саме заяву про видачу патенту, опис і формулу винаходу (КМ), креслення і реферат, подають у трьох примірниках. Усі документи заявки слід оформляти таким чином, щоб їх можна було зберігати тривалий час і безпосередньо відтворювати в необмеженій кількості копій.

Бібліографічні дані джерел інформації в документах заявки наводяться таким чином, щоб можна було знайти це джерело інформації.

Окремі фігури розміщують таким чином, щоб аркуші були максимально заповненими і креслення можна було читати при вертикальному розташуванні довгих боків аркуша. Якщо фігури, що розміщені на двох і більше аркушах, є частинами одного креслення, то їх розміщують таким чином, щоб це креслення можна було скомпонувати без пропусків будь-якої із зображених на різних аркушах фігур. На одному аркуші креслення можна розміщувати кілька фігур, при цьому слід чітко відмежовувати їх одну від одної. Елементи фігур позначають арабськими цифрами відповідно до посилань на них в описі. Одні й ті самі елементи на кількох фігурах позначають одними й тими ж цифрами.

Позначення, про які не згадується в описі винаходу, на кресленнях не проставляють і навпаки. Якщо графічні зображення наведено у вигляді схеми, то при її виконанні застосовують стандартизовані умовні графічні позначення.

Якщо схему зображено у вигляді прямокутників як графічних позначень елементів, то крім цифрового позначення безпосередньо в прямокутник, якщо це можливо, вписують і назву елемента. Якщо розміри графічного зображення елемента не дають змоги цього зробити, то назву елемента можна написати на виносній лінії (або у вигляді напису під цим елементом).

Кожне графічне зображення нумерується послідовно арабськими цифрами (фіг. 1, фіг. 2) незалежно від виду цього зображення (креслення, схема, діаграма тощо) і нумерації аркушів відповідно до черговості наведення їх у тексті опису. Якщо опис винаходу пояснює лише одне графічне зображення, то воно не нумерується.

В описі, формулі й рефераті можуть бути використані математичні вирази (формули) і символи. Форма подання математичного виразу є довільною.

Усі літерні позначення, які є в математичних формулах, необхідно розшифрувати. При цьому розшифрування літерних позначень подавати в порядку їх використання у формулі. Математичні символи ">", "<", "=" та інші використовуються лише в математичних формулах, а в тексті їх слід писати словами (більше, менше, дорівнює тощо). Перенос у математичних формулах допускається лише на знаку. Пояснення до математичної формули слід писати стовпцем і після кожного рядка ставити крапку з комою.

4.3. Загальні вимоги до змісту документів заявки

Заявку складають українською мовою. Матеріали заявки не повинні містити висловів, креслень, фотографій та будь-яких інших матеріалів, що суперечать громадському порядку і моралі, зневажливих висловлювань стосовно результатів діяльності інших осіб.

У формулі, описі, рефераті й пояснювальних матеріалах до опису використовують зазвичай стандартизовані терміни й скорочення, а за їх відсутності – такі, що вживаються в науковій і технічній літературі.

При використанні термінів і позначень, що не є загальноновживаними, необхідно пояснити їх значення при першому вживанні в тексті. Усі умовні позначення слід розшифрувати.

В описі, формулі винаходу (корисної моделі) і рефераті необхідно зберігати єдність термінології, тобто одні й ті самі ознаки в зазначених документах мають називатися однаково. Вимога єдності термінології стосується також умовних позначень і розмірності фізичних одиниць, які використовуються в матеріалах заявки.

Назва винаходу може містити літери української, латинської абеток та цифри. Використання інших символів у назві не допускається.

Одиниці вимірювання фізичних величин вживаються переважно в одиницях діючої Міжнародної системи одиниць (СІ).

4.4. Опис винаходу (корисної моделі)

Суть винаходу в описі має розкриватися ясно і повно для фахівця.

Опис починається із зазначення індексу рубрики діючої редакції міжнародної патентної класифікації, до якої належить винахід (КМ), назви винаходу і містить такі розділи:

- галузь техніки, до якої належить винахід (КМ);
- рівень техніки;
- суть винаходу (корисної моделі);
- перелік фігур креслення (якщо на них є посилання в описі);
- дані, що підтверджують можливість здійснення винаходу (КМ).

Не допускається заміна розділу опису в цілому або його частини посиланням на інформаційне джерело, що містить необхідні відомості, навіть якщо це опис до раніше поданої.

Назва винаходу (КМ) має відповідати суті винаходу (КМ) і характеризувати призначення. Назву слід викладати в однині. Винятком є назви, що не вживаються в однині.

Назва групи винаходів, що є об'єктами, один з яких призначено для одержання (виготовлення), здійснення або використання іншого, має

містити повну назву одного винаходу і скорочену – іншого.

Назва групи винаходів, що є об'єктами, один з яких призначено для використання в іншому, має містити повні назви винаходів, які належать до групи. Назва групи винаходів, що є варіантами, має містити назву одного об'єкта групи із зазначенням у дужках слова «варіанти».

Зазначають галузь техніки, до якої належить винахід (КМ), а також, якщо це потрібно, галузь застосування винаходу (КМ). Якщо таких галузей декілька, то зазначають ті з них, які мають перевагу. Наводять рівень техніки, що є відомим заявнику і який можна вважати корисним для розуміння винаходу (КМ) і його (її) зв'язку з відомим рівнем. Зокрема, наводять дані про відомі заявнику аналоги винаходу (КМ), виокремлюючи з них аналог, найбільш близький за сукупністю ознак до винаходу (КМ). Під аналогом розуміється засіб того самого призначення, який є відомим із джерел, що стали загальнодоступними до дати подання заявки до Установи або до дати пріоритету (якщо заявлено пріоритет) і характеризується сукупністю ознак, схожих із сукупністю суттєвих ознак винаходу (КМ). Якщо аналогів кілька, то описують найближчий з них. Для кожного аналога наводять бібліографічні дані джерела інформації про нього й ознаки із зазначенням тих із них, що збігаються із суттєвими ознаками винаходу (КМ), що заявляється, та наводять відомі заявнику причини, які перешкоджають одержанню очікуваного технічного результату.

Для виявлення й обґрунтування причин, що перешкоджають при використанні найближчого аналога одержанню очікуваного технічного результату, необхідно проаналізувати технічні властивості аналога, які обумовлені сукупністю притаманних йому ознак, характер виявлення цих властивостей при його використанні та показати їх недостатність для досягнення очікуваного технічного результату.

Суть винаходу (КМ) виражається сукупністю суттєвих ознак, що є достатніми для досягнення технічного результату, який забезпечує винахід (КМ). Ознаки належать до суттєвих, якщо вони впливають на технічний результат, якого можна досягти, тобто мають причиново-наслідковий зв'язок із зазначеним результатом.

Детально розкривається технічна задача, на вирішення якої направлено винахід (КМ), і технічний результат, якого можна досягти при здійсненні винаходу (КМ). Технічна задача полягає у створенні об'єкта (наприклад, пристрою або способу), характеристики якого відповідають заданим вимогам.

Під технічним результатом розуміється виявлення нових властивостей або покращання характеристик відомих властивостей об'єкта винаходу (КМ), які можна одержати при здійсненні винаходу (КМ). Технічний результат можна виразити, наприклад, у зменшенні необхідної місткості пам'яті, у підвищенні точності або достовірності результату

обчислень, полегшенні супроводження ПЗ. Рекомендується навести також інші відомі заявнику види технічного результату, одержання яких забезпечує винахід (КМ), у тому числі й у конкретних формах його використання. Обґрунтовується причиново-наслідковий зв'язок між ознаками винаходу й очікуваним технічним результатом.

Розкривається можливість одержання технічного результату, наведеного в розділі «Суть винаходу (КМ)». Можливість здійснення винаходу, суть якого пов'язується з використанням ознаки, яку подано загальним поняттям, зокрема, на рівні функціонального узагальнення, підтверджується або описом засобу для реалізації цієї ознаки безпосередньо в матеріалах заявки, або посиланням на те, що такий засіб або методи його одержання є відомими. Якщо для характеристики винаходу використовуються інтервали кількісних ознак, то у прикладах здійснення винаходу наводяться відомості, що підтверджують можливість одержання технічного результату в межах зазначеного інтервалу.

Опис винаходу заявник підписує у тому самому порядку, що й заяву про видачу патенту (деклараційного патенту).

4.5. Формула винаходу (корисної моделі)

Формулу призначено для визначення обсягу правової охорони, що надається патентом (деклараційним патентом). Формула має стисло і ясно відображати суть винаходу (КМ), тобто містити сукупність суттєвих ознак, достатніх для досягнення зазначеного заявником технічного результату. Формула має базуватися на описі й використовувати ті самі поняття, які містить опис винаходу (корисної моделі). Ознаки винаходу (КМ) у формулі викладаються таким чином, щоб забезпечити можливість їх ідентифікації, тобто однозначного розуміння їхнього змісту фахівцем на основі відомого рівня техніки.

Якщо заявка містить креслення, то для кращого розуміння ознак, зазначених у формулі, у їх взаємозв'язку з відповідними позиціями на кресленнях допускається після зазначення ознаки у формулі проставляти відповідні позиції в дужках. При цьому зазначення позиції не обмежує обсяг правової охорони, що визначається формулою.

Характеристику ознаки у формулі не можна замінити посиланням на опис або креслення. Заміна допускається у виняткових випадках, коли неможливо виразити ознаку інакше.

Ознаку доцільно характеризувати загальним поняттям (що виражає функцію, властивість тощо), яке охоплює різні окремі форми його реалізації, якщо саме ці характеристики забезпечують у сукупності з іншими ознаками досягнення зазначеного технічного результату.

Якщо такого поняття немає або узагальнення є неправомірним, то

ознаку можна виразити як альтернативу за умови, що така ознака при будь-якому зазначеному в альтернативі виборі у сукупності з іншими ознаками забезпечує досягнення одного й того самого технічного результату.

Формула може бути одноланковою або багатоланковою і містити відповідно один або декілька пунктів.

Одноланкову формулу застосовують для характеристики одного винаходу (КМ) сукупністю суттєвих ознак, що не мають розвитку або уточнення щодо окремих випадків його виконання або використання.

Багатоланкову формулу застосовують для характеристики одного винаходу (КМ) з розвитком і (або) уточненням сукупності його (її) ознак стосовно деяких випадків виконання і використання або для характеристики групи винаходів. Багатоланкова формула, що характеризує один винахід (КМ), має один незалежний пункт і один або кілька залежних пунктів.

Багатоланкова формула, що характеризує групу винаходів, має декілька незалежних пунктів, кожний з яких характеризує один з винаходів групи. При цьому кожний винахід можна охарактеризувати із залученням залежних пунктів, підпорядкованих відповідному незалежному пункту. При складанні багатоланкової формули дотримуються таких правил:

- незалежний пункт не повинен містити посилань на інші пункти формули, однак такі посилання допускаються, якщо дають змогу викласти цей незалежний пункт без повного повтору змісту інших пунктів;

- залежні пункти формули групуються разом з тим незалежним пунктом, якому вони підпорядковані, у тому числі коли для характеристики різних винаходів групи залучаються залежні пункти однакового змісту;

- пункти багатоланкової формули нумеруються арабськими цифрами.

Пункт формули складається з обмежувальної частини, що містить ознаки винаходу, які збігаються з ознаками найближчого аналога, у тому числі родове поняття, що характеризує призначення об'єкта та відмітної частини, яка містить ознаки, що відрізняють винахід від найближчого аналога. Обмежувальна й відмітна частини пункту формули відокремлюються одна від одної виразом «який (яка, яке) відрізняється тим, що...».

Без поділу на обмежувальну й відмітну частини складають формулу винаходу, яка характеризує застосування раніше відомого об'єкта або способу за новим призначенням, або винаходу, що не має аналогів. У будь-якому разі формулу (або кожний пункт багатоланкової формули) викладають одним реченням.

Незалежний пункт формули повинен стосуватися лише одного винаходу (однієї КМ) і містити сукупність ознак, які є достатніми для досягнення технічного результату. Така сукупність ознак визначає обсяг

правової охорони. Слід ураховувати, що ця сукупність ознак має бути передана певним набором ознак, які є властивими цьому об'єкту.

Незалежний пункт не визнається таким, що стосується одного винаходу, якщо він містить:

- викладені як альтернатива ознаки, що не забезпечують одержання того самого технічного результату, або викладені як альтернатива групи ознак, причому кожна з альтернативних груп містить кілька функціонально самостійних ознак, у тому числі коли вибір однієї з таких альтернативних ознак залежить від вибору, який зроблено щодо іншої або кількох ознак;

- характеристику винаходів, що стосуються об'єктів різного виду або сукупності засобів, кожний з яких має своє власне призначення, а в цілому зазначена сукупність не реалізує необхідного призначення.

До залежного пункту формули включають ознаки, що розвивають або уточнюють сукупність ознак, зазначених в незалежному пункті формули, у тому числі шляхом розвитку або уточнення окремих ознак цієї сукупності, та є необхідними лише в окремих випадках використання.

Обмежувальна частина залежного пункту формули містить родові поняття, що відображає призначення винаходу (корисної моделі), викладене переважно скорочено порівняно з наведеним у незалежному пункті, і посилання на незалежний пункт і/або залежний або кілька пунктів, яких він стосується. Підпорядкованість залежних пунктів незалежному може бути безпосередньою і опосередкованою, тобто з посиланням на один або декілька залежних пунктів. Безпосередню підпорядкованість залежного пункту застосовують тоді, коли для характеристики винаходу в окремому випадку його виконання або використання нарівні з ознаками цього пункту необхідні лише ознаки, зазначені в незалежному пункті формули. Опосередковану підпорядкованість залежного пункту незалежному застосовують, якщо для певної характеристики окрім ознак незалежного пункту формули необхідні ще й ознаки одного або кількох інших залежних пунктів формули. При підпорядкованості залежного пункту декільком пунктам формули посилання на них наводять з використанням альтернативи. У залежному пункті формули, що характеризує один об'єкт, в усіх випадках під поняттям «Пристрій за п.1» розуміють повний зміст першого пункту формули, а саме сукупність усіх без винятку ознак, наведених у його обмежувальній і відмітній частинах. Якщо залежний пункт сформульовано таким чином, що має місце заміна або вилучення ознаки незалежного пункту формули, якому він підпорядкований, то залежний пункт не можна визнати таким, що разом із зазначеним незалежним пунктом характеризує один винахід.

Формулу підписує заявник у такому самому порядку, що й у заяві про видачу патенту.

Графічні зображення (креслення, схеми, діаграми тощо) оформлюють на окремих аркушах. У правому верхньому куті кожного

аркуша зазначають назву винаходу (корисної моделі).

Реферат є скороченим викладом змісту опису винаходу (корисної моделі), що містить назву, характеристику галузі техніки, якої стосується винахід (КМ), і (або) галузь його (її) застосування, якщо це не зрозуміло з назви, характеристику суті винаходу (корисної моделі) із зазначенням технічного результату, якого мають досягти. Суть в рефераті характеризують шляхом вільного викладення формули, переважно такого, при якому зберігаються всі суттєві ознаки кожного незалежного пункту.

Реферат складають лише з інформаційною метою. Його не можна брати до уваги з іншою метою, зокрема для тлумачення формули винаходу (корисної моделі) і визначення рівня техніки. Реферат складають таким чином, щоб він міг бути ефективним засобом пошуку у відповідній галузі техніки. Рекомендований обсяг тексту реферату становить до 1000 знаків. Текст реферату слід викладати окремими короткими реченнями й уникати складних у стилістичному плані зворотів.

Математичні формули, а також креслення можна включити до реферату, якщо без них скласти реферат неможливо. Креслення у рефераті слід виконувати на окремому аркуші і додавати до реферату. Примірників креслень має бути стільки, скільки є примірників реферату. Реферат може містити додаткові відомості, зокрема посилання на кількість незалежних і залежних пунктів формули винаходу (КМ), графічних зображень, таблиць.

4.6. Особливості змісту заявки на пристрій

Для характеристики об'єкта винаходу «пристрій» використовують, зокрема, такі ознаки:

- наявність елементів та їх зв'язків;
- взаємне розташування елементів;
- форма виконання елемента (елементів) та їхніх зв'язків;
- параметри й інші характеристики елементів та їх взаємозв'язок.

У розділі «Відомості, які підтверджують можливість здійснення винаходу» наводять опис пристрою в статичному стані. Під час опису дають посилання на фігури креслень. Цифрові позначення елементів в описі мають відповідати цифровим позначенням на кресленнях. Після статичного опису пристрою описують його роботу або спосіб використання з посиланням на цифрові позначення елементів конструкції, що зображено на кресленнях і, якщо потрібно, на інші ілюстративні матеріали (епюри, часові діаграми тощо).

У деяких випадках для стислості викладення опису допускається інша послідовність викладення цього розділу. Якщо пристрій містить елемент, охарактеризований на функціональному рівні, й у формі його

реалізації передбачається використання багатфункціонального засобу, що програмується (настроюється), то наводять відомості, які підтверджують можливість здійснення таким засобом конкретної, призначеної йому в складі цього пристрою функції. Якщо наводять алгоритм, наприклад обчислювальний, то його переважно подають у вигляді блок-схеми або, якщо це можливо, відповідного математичного виразу.

Пристрій у формулі винаходу характеризують у статичному стані. У формулі можна зазначити про можливість реалізації елементом пристрою певної функції, про виконання елемента рухомим, наприклад з можливістю повертання, обертання тощо. Щоб не було невизначеності при характеризованні, пристрій повинен мати таку сукупність ознак, яка дасть змогу робити висновки не лише про наявність елементів, але й про зв'язки між ними та їх взаємне розташування.

Посилання на елемент, який не включено до формули, допускається, якщо це посилання не призводить до невизначеності в характеристиці пристрою.

4.7. Особливості змісту заявки на спосіб

Для характеристики об'єкта винаходу «спосіб» використовують такі ознаки:

- наявність дії або сукупності дій;
- порядок виконання таких дій у часі (послідовно, одночасно, у різних сполученнях тощо);
- умови виконання дій та режим використання пристрою.

У розділі опису «Відомості, які підтверджують можливість реалізації винаходу» наводять посилання на послідовність дій (заходів, операцій) щодо матеріальних об'єктів, а також на умови проведення цих дій.

Для усунення невизначеності при характеризованні способу сукупність його ознак має бути такою, щоб не лише давати змогу робити висновки про наявність дій з матеріальними об'єктами, але й про порядок (послідовність) їх виконання в часі.

Для характеристики дії (заходу, операції тощо) як ознаки способу треба використовувати дієслова активного стану, дійсного способу, теперішнього часу, третьої особи множини.

4.8. Особливості змісту заявки на застосування раніше відомого продукту або способу за новим призначенням

Для характеристики об'єкта винаходу «застосування раніше відомого продукту або способу за новим призначенням» використовують коротку

характеристику, яка є достатньою для його ідентифікації; зазначення нової функції цього об'єкта. Назва винаходу щодо застосування раніше відомого продукту або способу за новим призначенням складається за правилами, прийнятими відповідно для продукту або способу, і характеризує нове призначення відомого об'єкта.

При описі рівня техніки, якщо об'єктом винаходу є застосування відомого раніше продукту або способу за новим призначенням, його аналогами мають бути відомі продукти або способи цього самого призначення.

Якщо об'єктом винаходу є застосування раніше відомого продукту або способу за новим призначенням, то при описі винаходу наводять характеристику відомого об'єкта (із зазначенням бібліографічних даних джерела інформації, у якому його описано), а також дані щодо його відомого й нового призначення і, якщо це можливо, відомості щодо виявлення властивостей, які обумовлюють можливість його застосування за новим призначенням.

До розділу «Відомості, які підтверджують можливість здійснення винаходу» для винаходу, об'єктом якого є застосування раніше відомого продукту або способу за новим призначенням, включають відомості, що підтверджують можливість реалізації цим продуктом чи способом нової функції.

Якщо об'єктом винаходу є застосування раніше відомого продукту чи способу за новим призначенням, то формула має таку структуру: «Застосування ... (дають назву або характеристику продукту чи способу) як ... (наводять нове призначення зазначеного продукту чи способу)».

Заявку на видачу патенту (деклараційного патенту) України на винахід або деклараційного патенту України на КМ відповідно до статті 12 Закону подає до Установи особа, яка бажає одержати патент і має на це право. Заявку безпосередньо подають або надсилають на адресу Укрпатенту.

Відповідно до статті 13 Закону датою подання заявки є дата одержання Установою матеріалів, що містять таке:

- заява у довільній формі про видачу патенту;
- відомості про заявника та його адреса;
- опис винаходу (КМ) і формула винаходу (корисної моделі).

За дорученням заявника заявку можна подати через представника або іншу довірену особу.

Іноземні особи та особи без громадянства, які проживають або мають постійне місцезнаходження поза межами України, у відносинах з Установою реалізують свої права через представника, якщо інше не передбачено міжнародними угодами. Якщо у складі заявників є фізична особа, яка проживає, або юридична особа, яка має постійне місцезнаходження на території України, то заявку можна подати без

залучення представника за умови зазначення адреси для листування в Україні. Якщо в заяві зазначено два або декілька заявників, то один з них може бути призначений іншими заявниками як спільна довірена особа (спільний представник).

До заявки додають документ, що підтверджує сплату збору за подання заявки (копія платіжного доручення на перерахування збору з відміткою установи банку або квитанція встановленої форми) або клопотання про продовження терміну сплати. Якщо заявник має пільги по сплаті збору за подання заявки або звільнення від такої сплати, то до заявки крім документа про сплату збору за подання заявки додаються клопотання про надання пільги з копією документа, що підтверджує право на звільнення або часткове звільнення від сплати збору.

5. ПРИПИНЕННЯ ДІЇ ПАТЕНТУ І ВИЗНАННЯ ЙОГО НЕДІЙСНИМ

Власник патенту в будь-який час може відмовитись від нього повністю або частково на підставі заяви, поданої до Установи. Відмова набирає чинності від дати публікації відомостей про це в офіційному бюлетені Установи [5].

Дія патенту припиняється у разі несплати в установлений термін річного збору на підтримку його чинності.

Річний збір сплачується за кожний рік його дії, починаючи від дати подання заявки. Документ про першу сплату збору має надійти до Установи не пізніше чотирьох місяців від дати публікації відомостей про видачу патенту. Документ про сплату збору за кожний наступний рік має надійти або бути відправленим до Установи до кінця поточного року дії патенту за умови сплати збору протягом його останніх чотирьох місяців.

Дія патенту припиняється з першого дня року, за який збір не сплачено.

Патент може бути визнано недійсним повністю або частково у таких випадках:

- запатентований винахід не є патентоспроможним;
- у формулі є ознаки, яких не було в заявці;
- заявку подано до органу іноземної держави раніше, ніж до Установи;
- патент видано з порушенням прав інших осіб.

Будь-яка особа протягом шести місяців від дати публікації відомостей про видачу патенту може подати заперечення до Апеляційної палати, яке має бути розглянуто протягом шести місяців від дати його подання.

З метою визнання деклараційного патенту недійсним будь-яка особа може подати до Установи клопотання про проведення експертизи запатентованого винаходу (корисної моделі) на відповідність умовам

патентоспроможності. За подання клопотання сплачується збір.

Патент або його частина, які визнано недійсними, вважаються такими, що не набрали чинності, від дати публікації відомостей про видачу патенту в офіційному бюлетені.

Права, що випливають з патенту на винахід, діють від дати публікації в офіційному бюлетені відомостей про видачу патенту.

6. ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Якщо винахід (корисна модель), крім таємного винаходу (КМ), не використовується або недостатньо використовується в Україні протягом трьох років, починаючи від дати публікації відомостей про видачу патенту або від дати, коли використання винаходу (КМ) було припинено, то будь-яка особа, що має бажання і виявляє готовність використовувати винахід (КМ), у разі відмови власника прав від укладення ліцензійного договору може звернутися до суду із заявою про надання їй дозволу на використання винаходу (КМ).

Права власності на винахід можуть бути обмежені на підставі примусової ліцензії. Порядок надання примусової ліцензії визначено законодавством і реалізується як в адміністративному, так і в судовому порядку.

Адміністративний порядок застосовується, якщо цього потребують суспільні інтереси та інтереси національної безпеки. При цьому Кабінет Міністрів України має право на відчуження АП у разі безпідставної відмови у видачі ліцензії на умовах невиключної ліцензії на використання:

- дозвіл на використання надається, виходячи з конкретних обставин;
- обсяг і тривалість використання визначаються метою наданого дозволу, і у області напівпровідникових технологій воно має бути лише некомерційним використанням органами державної влади або виправленням антиконкурентної практики за рішенням відповідного органу державної влади;
- дозвіл на використання не позбавляє власника патенту права надавати дозволи на використання винаходу (КМ);
- право на використання не передається, крім випадку, коли воно передається разом з тією частиною підприємства або ділової практики, в якій здійснюється це використання;
- використання дозволяється переважно для забезпечення потреб внутрішнього ринку;
- власнику патенту надсилається повідомлення про надання дозволу на використання одразу, як це стане можливим;
- дозвіл на використання анулюється, якщо перестають існувати обставини, через які його видано;
- власнику патенту сплачується адекватна компенсація відповідно до економічної цінності винаходу (КМ).

Рішення Кабінету Міністрів України про надання дозволу на використання винаходу, термін і умови його надання, відміну дозволу на використання, розмір і порядок виплати винагороди власнику патенту можна оскаржити в суді.

Власник патенту (деклараційного патенту) на таємний винахід або деклараційного патенту на таємну корисну модель може видати ліцензію на використання його винаходу (КМ) тільки особі, що має дозвіл доступу до цього винаходу (КМ) від Державного експерта.

Якщо ця особа не може досягти із власником патенту згоди щодо видачі ліцензії, то Кабінет Міністрів України має право дозволити їй використання секретного винаходу (КМ).

Таким чином, винахід може використовуватися тільки в обсязі, визначеному рішенням Кабміну України, у якому також зазначається розмір компенсації, що сплачується власникові патенту, порядок її сплати, а також орган, який здійснюватиме контроль за використанням винаходу.

Спори щодо умов видачі ліцензій, виплати компенсацій і їх розміру вирішуються в судовому порядку. У судовому порядку примусову ліцензію може бути видано за клопотанням заінтересованої особи, направленим до судових органів, якщо власник патенту або його правонаступник не використовував або недостатньо використовував винахід на території України впродовж трьох років після видачі патенту або його використання було припинено більш ніж на три роки. Проте суд (арбітражний суд) може винести це рішення тільки в таких випадках:

- власник патенту не зможе довести, що факт невикористання винаходу був зумовлений поважними причинами;
- зацікавлена особа доведе, що вона не змогла на прийнятних умовах укласти ліцензійний договір на використання винаходу з власником патенту.

У законі передбачено можливість видачі примусової ліцензії на залежні винаходи, які не можуть використовуватись без порушення прав власників патентів на залежні винаходи.

Обсяг використання винаходу, термін дії примусової ліцензії, розмір і порядок виплати винагороди власникові патенту зазначаються в рішенні судового органу. В усіх випадках власник примусової ліцензії не має виключного права на використання винаходу та не має права видавати субліцензії.

7. ЛІЦЕНЗІЇ НА ПРАВО КОРИСТУВАННЯ ОБ'ЄКТАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Найбільш поширеною правовою формою використання об'єктів інтелектуальної власності (ІВ) є ліцензійні договори (ЛД).

Право на використання винаходу може бути передано в повному обсязі або частково шляхом видачі дозволу (ліцензії) на його використання [9]. Правовою формою видачі ліцензії є ліцензійний договір.

Власник патенту, крім патенту (деклараційного патенту) на таємний винахід або деклараційного патенту на таємну корисну модель, має право подати до Установи для офіційної публікації заяву про готовність надання будь-якій особі дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі). У цьому разі річний збір на підтримання чинності патенту зменшується на 50 відсотків, починаючи з року, що є наступним за роком публікації такої заяви.

Особа, яка виявила бажання скористатися цим дозволом, зобов'язана укласти з власником договір про платежі. Спори, що виникають під час виконання цього договору, вирішуються в судовому порядку.

Ліцензійний договір – це двостороння угода, за якою сторона, що має виключне право на використання винаходу (ліцензіар), надає іншій стороні (ліцензіату) дозвіл (ліцензію) на використання об'єкта інтелектуальної власності, а ліцензіат зобов'язується сплачувати ліцензіару платежі та здійснювати інші дії, передбачені ЛД – єдиним документом, що регулює права й обов'язки сторін щодо використання запатентованого винаходу, їхні взаємні розрахунки й матеріальну відповідальність. Предметом ЛД є право на використання запатентованого винаходу разом з іншими правами інтелектуальної власності, що передаються за ЛД.

Ліцензійний договір вважається дійсним, якщо його укладено в письмовій формі й підписано сторонами. ЛД є платним, його особливість полягає в тому, що права на використання запатентованого винаходу, які передаються, обмежені терміном дії, територією, на якій вони діють, та обсягом охоронних прав.

Якщо не передбачено інше, ЛД набуває чинності з моменту його підписання сторонами. Укласти ЛД на використання запатентованого винаходу можна від початку дії виключних прав, тобто від дати публікації в офіційному бюлетені відомостей про видачу патенту на винахід і тільки в межах терміну його дії.

7.1. Види ліцензій

Існує три види ліцензійних договорів, обумовлених обсягом прав, що передаються за ЛД :

- повна ліцензія;
- виключна ліцензія;
- невиключна, або проста ліцензія.

При *повній ліцензії* до ліцензіата переходять усі майнові права, що

впливають із патенту, на термін дії договору. Ліцензіар є лише номінальним патентовласником на термін дії договору. По закінченні терміну дії повної ліцензії майнові права патентовласника відновлюються в повному обсязі. Повна ліцензія схожа з договором купівлі-продажу, але тільки на певний термін.

Договір повної ліцензії занадто обмежує права патентовласника, що в умовах розвиненої ринкової економіки не є доцільним. Завдяки виключній або невиключній ліцензії патентовласник може одержати кращий прибуток, ніж від продажу повної ліцензії. Це зумовило значне витиснення з ринку міжнародної торгівлі ліцензіями таку її форму, як повна. Зараз повна ліцензія навіть не згадується в законодавствах про інтелектуальну власність,

У *виключній ліцензії* передбачається надання дозволу на право використання об'єкта ІВ іншій особі (ліцензіату). При цьому ліцензіар зберігає за собою право на використання об'єкта, але не має права видавати ліцензію на право використання цього самого об'єкта іншим особам.

За виключною ліцензією власник виключних прав (ліцензіар) надає дозвіл на використання винаходу іншій особі (ліцензіату) у певному обсязі, на певній території, на обумовлений термін, залишаючи за собою право використовувати свій винахід лише у частині, що не передається за ліцензійним договором. При цьому ліцензіар не має права передавати ліцензії на використання цього об'єкта іншим особам на тій же території в обсязі наданих ліцензіату прав, але має право видати ліцензію іншим особам за межами дії виданих ліцензій.

Інакше кажучи, право на використання винаходу на території дії договору належить виключно ліцензіату (власнику виключної ліцензії), який отримує право і на видачу субліцензій.

Якщо особа є власником виключної ліцензії, це означає, що ніхто інший, включаючи його ліцензіара, не має права використовувати винахід на території дії договору в обсязі, який ця особа одержала за ліцензією.

Якщо ліцензіар має наміри сам використовувати винахід, незважаючи на існування виключної ліцензії, то таке право обов'язково має бути обумовленим у ліцензійному договорі.

Права ліцензіата на використання винаходу, які він одержав за виключною ліцензією, можуть бути обмежені ліцензіаром стосовно такого:

- термін дії договору, який може бути меншим, ніж термін дії патенту;
- територія дії договору, яка може обмежуватись конкретним підприємством, областю тощо;
- вид використання (тільки виробництво або тільки продаж тощо).

Однак при обмеженні прав ліцензіата повинні враховуватися вимоги Закону України про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності від 3 березня

1998 р., зокрема про недопустимість нав'язування ліцензіаром таких умов договору або додаткових умов, які ставлять ліцензіата в неоднакові умови, у тому числі нав'язування товару, що не потрібен ліцензіату.

За *невиключною ліцензією* ліцензіар надає ліцензіату дозвіл на використання винаходу, зберігаючи за собою право на використання цього винаходу, включаючи право видачі ліцензій іншим особам. У цьому випадку ліцензіаром може бути власник як патенту, так і виключної ліцензії.

Ліцензіат, який одержав невиключну ліцензію, використовує винахід в умовах можливої конкуренції із самим ліцензіаром та іншими ліцензіатами.

Невиключні ліцензії надаються переважно на виробництво товарів масового побуту для його повного задоволення та для одержання максимально можливого прибутку.

7.2. Обов'язкові умови і реквізити ліцензійного договору

Досвіду використання об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) в Україні ще не накопичено. Основні умови й реквізити ЛД поки що не типізовано, тому дуже важливо визначити зміст і основні умови передусім ЛД, який стає основним документом, що регулюватиме права й обов'язки сторін щодо використання ОІВ, взаємні розрахунки й майнову відповідальність тощо. Під час вироблення проекту договору багато його умов характеризуються невизначеністю стосовно того, який ефект буде досягнуто внаслідок використання ОІВ. Це значно ускладнює укладання договору.

Ліцензійний договір має відповідати докладним формулюванням, що не допускають їх двозначного тлумачення, конкретній характеристиці предмета договору, правам і обов'язкам, відповідальності тощо.

У ЛД мають передбачатися способи використання ОІВ (конкретні права, що передаються за таким договором, термін дії і територія, на які передається право), розмір винагороди і/або порядок визначення розміру винагороди за кожний спосіб використання ОІВ, порядок і строки її виплати, а також інші умови, які сторони визнають за доцільне включити до договору.

У разі відсутності в ЛД умови про спосіб використання ОІВ договір вважається укладеним на такі способи використання ОІВ, які можуть уважатися необхідними для досягнення наміру сторін, що був визначений у ЛД.

Якщо в ЛД не зазначено термін, на який видається право, договір може бути розірваний ліцензіаром через п'ять років від дати його укладення, якщо користувач буде письмово повідомлений про це за шість місяців до розірвання договору.

Якщо в договорі не міститься умови про територію, на яку видається право, чинність його поширюється на територію України.

Предметом ЛД не можуть бути права на використання ОІВ, які на момент укладення договору не були відомими.

Умови ліцензійного договору, що обмежують авторів або винахідників у створенні в майбутньому нових ОІВ на певну тему або в певній галузі, а також суперечать законодавству, визнаються недійсними.

Бажано, щоб ЛД мав преамбулу, у якій було б визначено права ліцензіата на предмет договору (наприклад, назва винаходу, номери патентів, виробничий досвід, ноу-хау тощо), а також викладено бажання ліцензіата придбати певні права на об'єкт інтелектуальної власності та його мета. Слід дати докладне визначення понять (термінів), які використовуються в тексті договору.

Законодавством визначено обов'язкові умови й реквізити ЛД:

- сторони договору (повне найменування і юридична адреса – для юридичної особи, прізвище, ім'я, по батькові й адреса – для фізичної);
- номер патенту й назва винаходу;
- предмет договору, обсяги прав і обов'язків сторін та вид ліцензії;
- територія і термін дії ЛД;
- підписи сторін і дата укладення договору.

Слід пам'ятати, що при укладенні ЛД найскладніше визначити предмет договору. Має бути однозначно викладено, що передається і на яких умовах (право на використання ОІВ, вид ліцензії, технічна документація, ноу-хау, послуги, технічна допомога), а також наведено характеристику території, на якій буде вироблятися, застосовуватися, продаватися продукція за ліцензією.

У ЛД мають бути докладно визначені права й обов'язки сторін стосовно предмета договору. Слід надійно забезпечити конфіденційність інформації, що міститься в ліцензії, і передбачити обов'язок ліцензіата не розголошувати й не передавати третім особам отриману ним інформацію, яку не було опубліковано і яка є загальнодоступною на день підписання договору.

Важливе значення в ЛД має термін його дії, який обумовлюється такими чинниками: термін дії права інтелектуальної власності, термін морального старіння ОІВ, час, який потрібен для освоєння ліцензії, ступінь зацікавленості сторін у тривалому співробітництві. Термін договору не має бути довшим за термін дії права на ОІВ на день підписання угоди.

У ЛД варто передбачити наслідки припинення його дії, бо з цим пов'язані важливі правові питання:

а) ліцензіат повертає ліцензіару всю технічну документацію і повністю припиняє використання ОІВ;

б) ліцензіат залишає собі одержану технічну документацію, він вправі продовжувати використання ОІВ на власний розсуд, виробляти,

використовувати й продавати продукцію за ліцензією.

Суттєвою умовою ЛД є плата за використання винаходу за ліцензією, яка може бути двох видів: платою за ліцензію або платою за ліцензійну винагороду. У ЛД докладно визначаються термін і порядок платежів. Ціна ліцензії обумовлюється такими чинниками:

- економічна і технічна цінність об'єкта, що забезпечує ліцензіату одержання додаткового прибутку протягом терміну дії ЛД;
- час і капіталовкладення, необхідні для освоєння ліцензії і організації виробництва продукції за нею;
- сукупність прав, що передаються ліцензіату (виключна або невиключна ліцензія);
- обсяг технічної документації, що передається договором, а також технічна допомога, що надається при освоєнні ліцензії, термін дії договору; вид і порядок ліцензійних платежів тощо.

Ціна ліцензії є частиною прибутку (економічного ефекту) ліцензіата, який він може одержати від використання винаходу. У світовій практиці поширеним є визначення ціни ліцензії на основі відрахувань від вартості продукції, що реалізується ліцензіатом, або на основі фіксованого платежу з кожної одиниці продукції в твердій сумі. Ціна ліцензії залежить також і від виду платежів. При одноразовій виплаті ціна буде нижчою, оскільки гарантує ліцензіату отримання всієї вартості ліцензії незалежно від фактичного результату використання винаходу.

Однак більш широко практикуються ліцензійні платежі у вигляді поточних відрахувань від прибутку ліцензіата в узгодженій сторонами частці протягом терміну дії ліцензійного договору. Це можуть бути також комбіновані платежі, за якими ліцензіат виплачує певну суму одноразово або частинами, а потім здійснює поточні відрахування від прибутку.

Ліцензійний договір має бути укладений у письмовій формі, якщо інше не передбачено узгодженням сторін. Письмова форма не обов'язкова для авторських ЛД про опублікування творів у періодичних виданнях та енциклопедичних словниках. ЛД на право використання об'єктів промислової власності набувають чинності після їх реєстрації в патентному відомстві України.

Вибір виду ліцензії залежить насамперед від попиту на ринку продукції, виготовленої із застосуванням запатентованого винаходу.

Виключні ліцензії краще надавати у тих випадках, коли такий ринок є невеликим і винахід має обмежену сферу використання. Невиключні ліцензії надаються у тих випадках, коли є постійний попит на продукцію, яку виготовлено із застосуванням запатентованого винаходу, а наявність декількох ліцензіатів не буде перешкоджати її реалізації.

На основі одного патенту може бути видано:

- декілька виключних ліцензій за умови, що не будуть збігатися за територією дії виключних прав, наданих за цими ліцензіями, і такі права не

будуть взаємно перетинатися (будуть різнитися за обсягом прав);

– необмежену кількість невиключних ліцензій.

Відносини сторін при виконанні зобов'язань за договором залежать від того, наскільки вдало його складено. Оскільки договір є юридичним документом, то складати його має фахівець. Чим більшою є потенційна комерційна цінність винаходу, тим більшою буде необхідність в одержанні професійної допомоги, наприклад, з боку представника у справах ІВ (патентного повіреного), який має спеціальну кваліфікацію, цілком достатню для надання поради й допомоги з будь-якого питання щодо передачі прав.

У законодавстві передбачається можливість видачі так званої відкритої ліцензії. Якщо власник патенту на винахід заінтересований у зниженні розміру збору на підтримку чинності патенту, йому державою надається можливість зробити офіційну заяву до Установи про дозвіл будь-якій особі використовувати цей винахід. За таких умов він одержує від держави 50-відсоткову пільгу зі сплати щорічного збору на підтримання чинності патенту.

7.3. Усунення ризиків від використання неліцензійного програмного забезпечення

Для менеджменту і юридичних служб організацій-користувачів ПЗ однією з найважливіших задач є мінімізація ризиків, пов'язаних з можливим порушенням АП. Додатково до кримінальних і адміністративно-правових санкцій, що накладаються від імені держави, правовласник має нагоду вимагати в цивільно-правовому порядку:

– матеріального відшкодування збитків;

– виплати компенсації у розмірі, що визначить суд;

– виплати компенсації у двократному розмірі вартості примірників аналогічних ліцензійних програмних продуктів.

Можна розглядати окремо правові наслідки для організації, що порушила АП (відшкодування збитків), і для конкретних співробітників (судимість, кримінальне покарання). Залучення до відповідальності навіть одного рядового співробітника компанії здатне спричинити допити, вилучення документів і комп'ютерів, що в умовах жорсткої конкуренції стане серйозним ударом для компанії. Заходи, проведені органами правопорядку, можуть лягти в основу кримінального, адміністративного, або цивільного процесу. Рішення судів щодо кримінальних і адміністративних справ мають так зване преюдиціальне значення, тобто в арбітражному суді на них можна посилатися як на неспростовний доказ факту порушення, що мав місце. У разі доведення факту у правовласника виникає можливість вимагати стягнення компенсації, збитки при цьому доводити взагалі не обов'язково. Окрім цього, конфіскації (з передачею правовласнику або зі знищенням) підлягають усі контрафактні примірники,

а також устаткування для їх відтворення. Порушення АП на програми може мати серйозні наслідки, тому важливо зрозуміти причини цих порушень. Якщо не брати до уваги діяльність явно кримінальних угруповань і розглядати тільки випадки використання контрафактного ПЗ кінцевими корпоративними користувачами, то нарівні з корисливими мотивами можна навести декілька передумов, що спричиняють порушення АП. Наприклад, у корпоративних порушників проблеми деякою мірою можуть бути організаційними. Часто в компанії немає якої-небудь формальної політики автоматизації і використання інформаційних ресурсів, інструкцій для співробітників, не ведеться облік ПЗ. Найкричущі випадки – коли представники організації не знають, що і де встановлено на комп'ютерах у працівників. Співробітники ж фірми самостійно вирішують, яке ПЗ є необхідним для роботи, і встановлюють його. Усі ці чинники в сукупності створюють серйозні ризики для компанії. Причиною порушень може стати й банальна халатність – недостатня увага до умов ліцензійних угод та інших документів, що супроводжують програмний продукт. Наприклад, розробники можуть включити до свого комерційного продукту компоненти продукту третіх осіб, що згідно з ліцензійною угодою має використовуватися тільки з ознайомлювальною некомерційною метою.

8. ЗАКРІПЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА ПРОГРАМИ

За законодавством України програмне забезпечення не потребує від авторів дотримання яких-небудь формальностей і захищається за фактом їх розробки. Однак існують формальні процедури із закріплення прав. Під внутрішніми формальними процедурами мається на увазі оформлення організацією-розробником поточної документації, наказів, завдань, посадових інструкцій тощо, які хоча й повинні задовольняти нормативні вимоги програмної інженерії (ПІ), проте в законодавстві не ставиться до них яких-небудь обов'язкових вимог. У законодавстві визначено правила щодо належності виняткового права на результати розробки, якщо інше явно не прописано в договорі:

- за трудовим договором – право належить працедавцю, якщо ПЗ розроблено в межах виконання працівником його трудових обов'язків;

- за підрядним договором на розробку ПЗ – право належить замовнику;

- за підрядним договором на розробку інших об'єктів, коли програма є побічним продуктом і її створення прямо не передбачено договором, – право на програму належить виконавцю;

- за державним контрактом, яким передбачено розробку ПЗ, – право належить виконавцю.

Тому належний рівень робіт з оформлення й обліку договорів, у тому числі договорів з контрагентами і трудових угод з власним персоналом, є дуже важливим. Договори й контракти супроводжуються документами, що фіксують умови й факти, які пов'язані з розробкою, зокрема технічні завдання, акти приймання-здавання матеріалів і результатів робіт. Зазвичай акти підписуються з контрагентами за цивільно-правовими договорами. Під час індустріального розроблення ПЗ слід використовувати цю процедуру й зі штатними працівниками. Причому, оскільки «творчий процес» для деяких програмістів – явище перманентне, актування рекомендується робити після закінчення кожного проміжного етапу, не чекаючи повного закінчення робіт над об'єктом. Зовнішні формальні процедури здійснюються за участі державних установ або інших незалежних інститутів (нотаріату, депозитаріїв, архівів).

Незважаючи на те, що програму не можна запатентувати як винахід, можливим є патентування програмно-апаратних засобів як пристроїв або певної послідовності виконання операцій як способу. У загальному випадку мета будь-яких формальних процедур – отримання офіційного документа, який, з одного боку, буде як деякий сигналізатор, що попереджає недоброзичливців про належне юридичне закріплення прав на об'єкт і застерігає від можливих неправомірних дій, а з іншого – стане надійним доказом правоти в судових інстанціях у разі виникнення реального конфлікту.

Документи, що виходять від державного органу або установи, дадуть змогу уникнути надалі суперечок щодо ідентичності об'єктів, їх дискретності або неподільності, належності прав на різні частини, версії, редакції і доповнення. З допомогою державної реєстрації можна зафіксувати відразу декілька фактів: констатувати існування програми з певною назвою й ідентифікуючими ознаками на певну дату; підтверджувати обізнаність авторів, які поставили свої підписи під заявою, про факт реєстрації програми на певного заявника. Публікація інформації щодо програми в офіційному бюлетені робить факт реєстрації публічним і переводить цю інформацію й інформацію про особу, що заявляє себе як правовласник, до розряду загальнодоступної. Це дає можливість третім особам заперечувати цю реєстрацію, якщо вони вважають, що інформація є недостовірною і реєстрація порушує їх права.

Таким чином, організації-розробники ПЗ повинні мати не тільки трудові договори з чітко прописаними посадовими обов'язками й урегульованими питаннями, пов'язаними з виплатою винагород працівникам у зв'язку зі створенням об'єктів АП, але й акти приймання у працівників певних результатів їх творчої праці.

Проте такі ідеальні приклади оформлення поточної документації трапляються не так часто. Тому за відсутності письмового трудового

договору з працівником, але при заповненні організацією трудової книжки на нього й ознайомленні з наказом про приймання на роботу (що означає фактичний допуск до роботи), у разі судових справ беруться до уваги посади й аналізуються трудові обов'язки, що могли бути покладені на працівника в межах цієї посади. Установлюючи обґрунтованість вимоги щодо виплати додаткової (крім окладу) винагороди за створення об'єктів АП, суди можуть досліджувати накази й положення, що діють в організації, з метою з'ясування підстав на одержання премій, а також будь-які документи, що містять підписи працівників, у тому числі підписані ними як авторами заяви на реєстрацію програм.

Бажано, щоб формальні процедури було виконано завчасно, на найперших етапах життєвого циклу програмного забезпечення, а не після того, як унаслідок дій піратів підприємству вже завдано значного збитку. Необхідно враховувати й властиві таким процедурам обмеження – перш за все матеріальні й тимчасові витрати, існування можливості суперечливості виданих документів. Територіальний характер визнання деяких документів, що входять до складу програмного забезпечення знаходиться в постійному розвитку, удосконалюється й ускладнюється. На різних етапах залучаються все нові розробники, унаслідок чого матеріали, які подаються для реєстрації, можуть істотно відрізнитися від початкових матеріалів за складом як елементів, так і авторів, а також описом їх творчого внеску. Ухвалюючи рішення про доцільність оформлення додаткових паперів у зв'язку зі створенням нового програмного забезпечення, розробник повинен визначити, від кого перш за все треба захистити кожний об'єкт: від конкурентів, власних найманих працівників або комп'ютерних піратів, а також які з формальних процедур слід застосувати до створюваних об'єктів з урахуванням способів захисту при конкретних типах посягань.

Потрібний перелік процедур залежить від вартості, накладу, схеми й географії розповсюдження, тривалості існування програмного забезпечення на ринку.

9. АВТОРСЬКІ ДОГОВОРИ

Основною правовою формою використання творів науки, літератури й мистецтва є цивільно-правові договори, які одержали назву авторських.

За авторським договором (АД) автор зобов'язаний створити й передати замовлений твір або передати готовий твір для використання, а користувач зобов'язаний використати або почати використання твору передбаченим у договорі способом у визначеному обсязі й у визначений термін та виплатити автору прописану в договорі винагороду.

Це самостійна група договірних зобов'язань, які різняться певними

особливостями:

1. Передусім суб'єктами зазначених договорів, з одного боку, завжди є автор (співавтори або їхні правонаступники), а з іншого – зазвичай певна організація, що за родом своєї діяльності може використати твір визначеним у договорі способом. правонаступниками можуть бути спадкоємці та інші особи, яким автор передав право використання твору.

2. Якщо з боку автора є дві або більше осіб (співавтори, кілька спадкоємців або інших правонаступників), то для укладення договору необхідна згода усіх цих суб'єктів, незалежно від того, яка частка авторської винагороди їм належить. Без такої згоди твір не можна використовувати. Зазначені особи можуть доручити ведення переговорів, підписання АД, а інколи й подальшу роботу з автором комусь одному, але таке доручення має бути оформлено на письмі, оскільки становить частину АД.

При укладенні АД з кількома співавторами слід з'ясувати характер співавторства (подільне чи неподільне). У першому випадку в договорі може бути відзначено авторство окремих співавторів, проте в усіх випадках колективного твору укладається один АД. Якщо використовується кілька колективних творів, то на кожний із них укладається окремий АД. Наприклад, із співавторами СУБД – один договір, із співавторами БД – інший. У такому випадку це – окремі види творів, а не співавторство.

Автор може передати право на використання свого твору як на території України, так і за її межами будь-яким громадянам і юридичним особам, у тому числі іноземним. У більшості випадків контрагентами авторів (співавторів та їхніх правонаступників) зазвичай є юридичні особи — державні, громадські, кооперативні та інші організації будь-якої форми власності, які можуть використовувати твір у будь-який спосіб. Однак у видавничих, постановочних, сценарних та деяких інших АД контрагентами авторів є зазвичай юридичні особи. АД з іноземними авторами укладаються з участю Державного агентства України з авторських і суміжних прав.

Важливою особливістю АД є те, що їх об'єктами (предметами) є нематеріальні блага. Вони стають об'єктом договору за однієї умови – якщо їх виражено в такій об'єктивній формі, яка дає змогу відтворювати й розмножувати їх. Об'єктом АД можуть бути твори, які вже створено на момент укладення договору, а також твори, які автор (співавтори) зобов'язуються створити й передати для використання. Важливою ознакою об'єкта договірних відносин є новизна твору, що може виявлятися або в самому змісті твору й у формі викладу нового змісту, або тільки у формі викладу вже відомого змісту.

Авторський договір має бути укладено в письмовій формі, якщо законодавством не передбачено інше (п. 2 ст. 29 Закону). Письмова форма не є обов'язковою для договорів про опублікування творів у

періодичних виданнях та енциклопедичних словниках.

Авторський договір – це угода, за якою автор або правонаступники передають готовий твір певній особі для використання, або ж автор бере на себе зобов'язання створити певний твір і передати його для використання визначеним у договорі способом. Договір є двостороннім, оскільки кожна із сторін наділено певними правами й обов'язками.

Існують конкретні види АД про передачу твору для використання: договір про видання або перевидання твору в оригіналі (видавничий договір); договір про депонування рукопису та ін.

Видавничий договір як один із видів АД характеризується специфічним способом використання твору – виданням і розповсюдженням твору.

Умови окремих різновидів видавничих договорів багато в чому збігаються, але й істотно відрізняються один від одного характером свого предмета. Видавничий договір можна скласти як на готовий твір, так і на твір, що буде створено в майбутньому (його ще називають договором замовлення).

Договір на депонування рукопису. Депонування означає передачу на зберігання. У тих випадках, коли твір має вузькоспеціалізований характер і необхідно швидко одержати інформацію про нього, удаються до депонування. За цим договором організація за узгодженням з автором передає належним чином оформлений оригінал разом із рефератом твору інформаційному органу, який зобов'язаний безплатно зберігати оригінал і надавати інформацію про нього шляхом публікації реферату. Крім того, цей орган зобов'язаний на замовлення всіх зацікавлених осіб виготовляти копії твору повністю або частково й видавати їм. Частіше за все на депонування передають оригінали рефератів статей, оглядів, монографій, збірників наукових праць, матеріали конференцій, з'їздів, нарад і симпозіумів вузькоспеціалізованого характеру, які видавати друкарським способом немає можливості.

Як і будь-який цивільно-правовий договір, АД має відповідати вимогам закону й містити усі необхідні умови й реквізити, без яких договір є недійсним (сторони договору, їхні адреси й місцезнаходження тощо). Сторонами в АД, з одного боку, завжди є громадянин – автор або його правонаступники, а з іншого – зазвичай юридична особа, яка за родом своєї діяльності має змогу випустити твір у світ. Це можуть бути державні, колективні, акціонерні та інші організації будь-яких форм власності. Із цього загального правила є лише два винятки: у договорі художнього замовлення замовником може бути й громадянин, а в договорах про депонування рукописів з обох сторін – тільки організації.

Об'єктом АД є результат творчої праці – твір, утілений у таку об'єктивну форму, що робить його придатним для сприйняття іншими способами для відтворення й розповсюдження.

Використання твору допускається виключно на основі АД з автором або іншою особою, яка має АП. Форма АД є письмовою, якщо законодавством не передбачено інше. Недодержання простої письмової форми, що потребується за законом, у разі виникнення спору позбавляє сторони змоги посилатися для підтвердження угоди на показання свідків, проте це не спричиняє недійсності АД. Однак закон допускає в окремих випадках можливість укласти договір в усній формі, наприклад, про опублікування творів у періодичних виданнях та енциклопедіях.

Терміни в АД мають суттєве значення. Для різних АД вони неоднакові. У видавничому договорі слід розрізняти термін його дії, строки випуску твору у світ, подання роботи до видавництва за договором замовлення, терміни для розгляду й оцінювання твору та інші. Відповідно до чинного законодавства видавничий договір діє протягом встановленого терміну. Безстрокові договори не допускаються.

Термін випуску твору в світ менший від терміну дії видавничого договору. Цей термін конкретизується в Типових видавничих договорах. Так, твір обсягом до 10 авторських аркушів має бути випущений у світ протягом одного року, понад 10 авторських аркушів – протягом двох років. У типових видавничих договорах передбачаються також конкретні строки для подання твору до видавництва. Термін, протягом якого автор зобов'язаний створити й передати видавництву передбачений у договорі твір, визначається тільки угодою сторін, і не підлягає нормуванню.

Відповідно до Типового видавничого договору рукопис вважається таким, що надійшов до видавництва, якщо його подано комплектно, належним чином оформлено й протягом 10 днів після його одержання видавництво не заявило авторові претензій щодо оформлення або комплектності рукопису.

Протягом 30 днів і додатково ще по чотири дні на кожний авторський аркуш видавництво зобов'язане розглянути поданий у належному вигляді рукопис і повідомити автора або про схвалення твору, або про його відхилення на підставах, передбачених договором, або про внесення до твору необхідних поправок з точним визначенням їхньої суті. Виправлений автором рукопис видавництво має розглянути протягом 15 днів і додатково по два дні на кожний авторський аркуш. Якщо авторові протягом зазначеного строку не було надіслано повідомлення, то твір вважається схваленим. Для інших видів відповідних типових договорів також встановлено конкретні терміни для створення й передання твору організації для його розгляду й опрацювання, але іншої тривалості.

Авторські договори є двосторонні, кожну із сторін наділено певними правами й обов'язками.

За авторським договором (крім договору про депонування рукопису) автор передає або зобов'язується створити і в обумовлений термін передати організації твір, який оформлено відповідно до встановлених вимог.

Автор твору зобов'язаний (там, де це передбачено типовим договором) вносити за вказівкою організації змінення й поправки, якщо вони виходять за межі умов договору. Інколи виникає необхідність внесення відповідних змінень, поправок або доповнень навіть після схвалення твору. У таких випадках автор зобов'язаний доопрацювати твір, внести відповідні змінення, поправки або доповнення. Автор зобов'язаний на вимогу видавництва і без додаткової винагороди вчитати коректуру, для чого за угодою сторін визначається певний термін.

Організація, з якою укладено АД про створення й передання для використання твору, зобов'язана прийняти обумовлений договором твір, розглянути його в установлені терміни й відповідно оцінити його. Власне прийняти твір означає схвалити якість його оформлення. Якщо твір оформлено належним чином, автору видається розписка (повідомлення) про те, що твір прийнято. В установлені терміни видавництво має розглянути твір і прийняти рішення щодо схвалення твору, його доопрацювання або відхилення. Якщо доопрацювання твору з об'єктивних причин є неможливим або після доопрацювання було визнано його непридатність для використання, АД підлягає розірванню. Основним обов'язком особи, яка прийняла твір для використання, є випуск його у світ в установлені строки.

10. КОМП'ЮТЕРНЕ ПІРАТСТВО І МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НИМ

Комп'ютерне піратство – одна з найсерйозніших проблем, що гальмує розвиток інформаційних технологій. Нарівні із технічними засобами для захисту АП можна використовувати інші підходи, що дають можливість зменшити негативний вплив піратства на бізнес, зокрема:

- «пропаганда», що полягає в демонстрації переваг ліцензійної продукції і поясненні недоліків піратських копій, організації PR–кампаній в ЗМІ з проблем комп'ютерного піратства тощо;

- «навчання» – проведення тематичних семінарів, конференцій, публікація методичної і довідкової літератури, що дає змогу користувачу вибрати менш витратні, але водночас законні способи придбання ПЗ;

- «силові методи», або юридичний шлях, який ґрунтується на виявленні виробників і розповсюджувачів нелегальної продукції і притягненні їх до кримінальної або адміністративної відповідальності. Такі процедури неможливі без активної участі правоохоронних органів держави.

10.1. Виробництво і розповсюдження контрафактного ПЗ

Найбільш масштабним і небезпечним видом піратства є тиражування й розповсюдження контрафактних примірників ПЗ, тобто виготовлених із

порушенням АП. Легальні ПЗ майже ніколи не випускаються в "збірках".

Сьогодні носії з легальним ПЗ проводяться і розповсюджуються зазвичай або в "економічному" (jewel-box, slim-box і т.д.), або в "коробочному" варіанті. Економічна упаковка містить компакт-диск, на якому є маркування з кодами заводу-виробника диска, а також номер партії. Крім того розміщується інформація про виробника, адреси та/або телефони лінії консультації. Така упаковка в основному застосовується для недорогих програм домашнього призначення: ігор, довідників, словників і навчальних програм.

Диски з програмним забезпеченням ділового призначення реалізуються в роздрібній торгівлі в об'ємних кольорових картонних або пластикових коробках. На упаковку наносять вихідні дані виробника, його товарні знаки, артикульний номер продукту, штрих-код тощо. В упаковці є інструкція для користувача, а також реєстраційна картка кінцевого користувача програм, іноді – текст призначеної для користувача ліцензійної угоди. Інструкцію користувача виконано у вигляді буклета, де описано основні функції продукту і даються рекомендації щодо його установлення й використання.

На неробочу поверхню носія (CD-ROM) найчастіше наноситься спеціальне маркування з назвою програми, найменування правовласника, номер продукту за внутрішньофірмовим рубрикатором або реєстраційний номер комплекту.

Програмне забезпечення деяких виробників комплектується технічними засобами захисту, без наявності яких легальні копії програм функціонувати не зможуть. У коробку можуть вкладатися конверти з кодами для онлайн-активації (розблокування) системи захисту продукту. Іноді упаковка ПЗ містить сертифікат автентичності, що має різні засоби захисту (водяні знаки, голографічні й термочутливі смужки).

Контрафактну продукцію можна поділити на дві великі категорії:

– грубі підробки, що випускаються маленькими партіями на носіях типу CD-R, DVD-R, а також диски, виготовлені заводським способом, на яких є збірки ПЗ або ПЗ, які локалізовано без договору із зарубіжним право- власником. Такі підробки легко розпізнати за зовнішніми ознаками.

– контрафактна продукція, що зовнішньо майже повністю відповідає легальним зразкам, при цьому основним об'єктом піратських підробок "один в один" (як їх називають професіонали) залишаються комп'ютерні ігри та інші програми домашнього призначення, що випускаються правовласниками в "економічній" пластиковій упаковці. Контрафактне походження такого роду продукції без відповідного дослідження виявити досить складно, такі диски можна іноді розпізнати за відсутності реєстраційної анкети, або за неунікальними номерами на анкетах користувача, більш низькою якістю поліграфії та іншими ознаками.

10.2. Продаж комп'ютерної техніки з ПЗ без згоди правовласника

Інсталяція нелегальних примірників ПЗ на жорсткий диск персональних комп'ютерів (ПК) і продаж таких ПК – один з найпоширеніших видів комп'ютерного піратства. Фірми, що реалізують ПК з інстальованим ПЗ, мають конкурентну перевагу перед іншими продавцями. Багато які виробники ПЗ пропонують фірмам-складальникам ПК спеціальні схеми ліцензування (ОЕМ-поставки) для продажу нових ПК разом з ПЗ. Постачальники ПК мають право встановлювати ОЕМ-версії ПЗ на техніку в режимі аудиту, що дає продавцю можливість продемонструвати працездатність техніки. Якщо покупець виявляє бажання придбати ПК з ПЗ, йому має бути передано ОЕМ-пакет (нерозпечатана пластикова упаковка, в яку вкладено матеріальний носій та інструкцію користувача). Якщо ж покупець відмовляється від інсталяції, то продавець зобов'язаний повністю видалити ПЗ з пам'яті комп'ютера, у тому числі командні файли. Деякі виробники, що мають договори з правовласником, спочатку закладають в ціну нового комп'ютера вартість ОЕМ-версії, при цьому самостійно здійснюють установку й активацію ПЗ, а користувачу разом з ПК замість ОЕМ-пакета передається лише фірмовий носій з резервними копіями.

Проте деякі фірми не дотримують викладену вище процедуру, причому найпоширенішою протизаконною практикою є така установка програмного забезпечення, коли продавці, що набули один або декілька примірників ОЕМ-версій, встановлюють їх на значно більшу кількість комп'ютерів.

10.3. Інсталяція неліцензійних версій ПЗ за замовленням користувача

Не менших збитків правовласникам завдає присутність на ринку послуг так званих чорних інсталляторів, які мають зазвичай один носій (контрафактний або ліцензійний – не так важливо), з якого і здійснюється інсталяція ПЗ на ПК усіх замовників. Якщо в цінних ПЗ ділового призначення розробниками застосовано спеціальні системи захисту від копіювання й керування доступом, то після інсталяції порушники можуть зламати такі системи. За бажанням замовника йому може бути запропоновано "резервну" (контрафактну) копію ПЗ. У таких діях зазвичай містяться ознаки відразу двох злочинів: порушення авторських і суміжних прав – за незаконне копіювання і розповсюдження ПЗ та неправомірний доступ до комп'ютерної інформації. Часто такі особи не мають офіційного статусу підприємця, у зв'язку з чим їхня діяльність може бути кваліфікована як незаконне підприємництво. На практиці трапляються ситуації, коли добросовісний користувач уводиться в оману щодо

ліцензійності інстальованого йому ПЗ. Користувачу можуть, наприклад, виписуватися рахунки на поставку легального продукту, його можуть навіть забезпечити якимись фрагментами документації на програму, однак все одно на ПК буде піратська копія. У тих випадках, коли користувач після внесення відповідної передоплати не одержує повноцінного ліцензійного продукту, можна говорити про посягання на власність як шахрайство з боку «інсталлятора».

10.4 Нелегальне розповсюдження програм по телекомунікаційних каналах

Несанкціоноване правовласником розповсюдження ПЗ через Інтернет та інші інформаційні мережі загального доступу – одне з найпоширеніших правопорушень. За лічені хвилини з одного файлообмінного сервера можна розповсюдити тисячі копій давно очікуваної новинки. Широкий розвиток мереж ставить під загрозу діяльність тих правовласників, основний профіль яких – продаж творів на матеріальних носіях. Нижче наведено перелік дій, що у законодавстві визначено як порушеннями виняткового права автора:

- завантаження будь-якого твору, у тому числі програм і/або їх компонентів, електронної документації, на сервер в Інтернеті. Оскільки виняткове право порушується самим фактом копіювання файлів, не має значення мета розміщення матеріалів (наприклад, «тільки для зареєстрованих користувачів», «для особистих потреб господаря сайту» і т.д.), а також те, чи є обмеженим доступ до ресурсу (паролі для користувачів і «перевірені партнерів» і т.ін.);

- надсилання будь-якого твору, у тому числі програм і їх компонентів, мережею з допомогою електронної пошти або інших програм обміну даними;

- відкриття загального доступу до мережного ресурсу (у тому числі з парольною ідентифікацією), наприклад до диска або директорій, що містять легальні копії програм і/або їх компонентів, таким чином, що треті особи отримують можливість копіювання.

10.5. Порушення авторського права кінцевими користувачами

Можна виділити кілька типів порушень, які допускають кінцеві користувачі. Перший тип – повне неліцензійне використання (наприклад, коли в організації немає жодного законно придбаного примірника ПЗ). Другий тип порушень – вихід за межі встановлених правовласником умов використання конкретного примірника ПЗ. Найбільш типовий спосіб виходу за межі ліцензійних умов – перевершення кількості робочих місць.

Ця ситуація є характерною для ПЗ, що використовується у режимі доступу багатьох користувачів більш ніж на одному робочому місці. Наприклад, організація купує примірник, призначений для використання на трьох, а інсталює на тридцяти робочих місцях. Мають місце порушення й іншого плану: головна організація купує один ліцензійний примірник ПЗ, з якого інсталюються програми в усіх підрозділах і філіалах юридичної особи, у тому числі й тих, які розташовано у віддалених регіонах. Легальний користувач повинен або мати в своєму розпорядженні певну кількість примірників програм (за кількістю комп'ютерів, де використовується це ПЗ, або за кількістю локальних мереж, якщо використовуються мережні версії з необмеженою кількістю користувачів), або мати окрему ліцензію на право використання певної кількості копій ПЗ, або мати спеціальну необмежену ліцензію, що дає можливість використовувати програму на будь-яких комп'ютерах організації незалежно від того, де вони знаходяться. Користувачу необхідно вести облік придбаних ПЗ та зберігати всі документи, що підтверджують легальність ПЗ.

Також мають місце порушення, пов'язані з використанням нарівні з легально придбаними базовими компонентами додаткових (але вже неліцензійних) компонентів, що істотно розширюють загальну функціональність системи. Наприклад, отримується локальна версія ПЗ, а фактично на комп'ютері інсталюється мережна версія зі зламаним захистом. Усвідомлюючи переваги сервісів, якими забезпечуються ліцензійні примірники ПЗ, несумлінні користувачі купують якусь мінімальну кількість ліцензій та одержують підтримку розробника (хай і не зовсім повноцінну). До того ж створюється подоба юридичного прикриття, адже певна кількість ліцензій все ж таки є в наявності, і, якщо пощастить, перевіряльники можуть не помітити невідповідності. Різновидами таких порушень є недотримання розробниками порядку використання й розповсюдження компонентів третіх осіб у складі власних продуктів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Андрощук, Г.І. Патентне право: правова охорона винаходів [Текст] : навч. посіб. / Г.І. Андрощук, Л.І. Работягова. – К. : МАУП, 1999. – 216 с.
2. Боденхзаузен, Г. Парижская конвенция по охране промышленной собственности. Комментарий [Текст] / Г. Боденхзаузен. – М. : Прогресс, 1977. – 216 с.
3. Крижна, В.М. Винаходи, корисні моделі і промислові зразки як об'єкти ліцензійних договорів [Текст] / В.М. Крижна // Економіка. Фінанси. Право. – 2000. – № 3. – С. 18–20.
4. Матвеев, Ю.Г. Международная охрана авторских прав. [Текст] / Ю.Г. Матвеев. – М. : Юрид. лит., 1987. – 222 с.
5. Положення про Державний реєстр патентів і деклараційних патентів України на винаходи : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12.04.2001 № 291 // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 18. – Ст. 804.
6. Правила складання та подання заявки на винахід та заявки на корисну модель : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 22.01.2001 № 22 // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 9. – Ст. 386.
7. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.93 в редакції Закону від 11 липня 2001 р. // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 32. – Ст. 1450.
8. Про затвердження Положення про Державний реєстр свідоцтв України на знаки для товарів і послуг : наказ МОН України від 10.01.2002 № 10 // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 5. – Ст. 207.
9. Про затвердження Порядку надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі) чи зареєстрованої топографії інтегральної мікросхеми : постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 8 // Офіційний Вісник України. – 2004. – № 2. – Ст. 38.
10. Про охорону прав на винаходи та корисні моделі : Закон України в редакції Закону від 1 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 37. – Ст. 307.

ЗМІСТ

Перелік визначень і скорочень	3
Вступ.....	5
1. Права і обов'язки авторів	5
2. Захист інтелектуальної власності.....	9
3. Державна реєстрація авторського права і договорів, що стосуються авторських прав.....	18
4. Державна реєстрація винаходів і корисних моделей.....	23
5. Припинення дії патенту і визнання його недійсним.....	34
6. Примусове відчуження авторських прав.....	35
7. Ліцензії на право користування об'єктами інтелектуальної власності....	36
8. Закріплення авторських прав на програми	43
9. Авторські договори	45
10. Комп'ютерне піратство і методи боротьби з ним.....	49
Бібліографічний список	54

Навчальне видання

**Туркін Ігор Борисович
Манжос Юрій Семенович**

АВТОРСЬКЕ ПРАВО У ПРОГРАМНІЙ ІНЖЕНЕРІЇ

Редактор О.Ф. Серьожкіна

Зв.план, 2012

Підписано до друку 22.11.2012

Формат 60x84 1/16. Папір офс. № 2. Офс. друк

Ум. друк. арк. 3,1. Обл.-вид.арк. 3,5. Наклад 50 пр.

Замовлення 295. Ціна вільна

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
<http://www.khai.edu>
Видавничий центр «ХАІ»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції сер. ДК № 391 від 30.03.2001